

Tussentijds financieel verslag 2017

Persbericht

2017

Het originele tussentijds financieel verslag is opgesteld in de Engelse taal. Dit is een Nederlandse vertaling hiervan. In geval van verschillen tussen de Nederlandse en Engelse tekst prevaleert de laatste.

De Volksbank rapporteert over het eerste halfjaar 2017 een nettowinst van € 177 miljoen

Stijging klantwaardering en verdere groei betaalrekeningklanten en marktaandeel hypotheek; goede vooruitgang bij de uitvoering van onze gedeelde waarde strategie

Utrecht, 24 augustus 2017

OPTIMALISEREN GEDEELDE WAARDE

- Eerste resultaten van focus op het optimaliseren van gedeelde waarde zichtbaar:
- Klanten: nettogroei betaalrekeningklanten met 42.000 tot 1,37 miljoen; verbetering klantgewogen Net Promoter Score tot -4 (2016: -8)
- Samenwerkingsovereenkomst met Pivotal om verder invulling te geven aan onze missie 'bankieren met de menselijke maat'
- Veiligheid klantgegevens; geen verkoop van klantgegevens op individueel en totaalniveau
- Maatschappij: 25% klimaatneutrale balans (2016: 22%)
- Aandeelhouder: rendement op eigen vermogen van 10,0% (eerste halfjaar van 2016: 10,8%)

COMMERCIEËLE ONTWIKKELINGEN

- Marktaandeel nieuwe particuliere hypotheek hoger op 6,8% (eerste halfjaar van 2016: 4,8%); forse stijging nieuwe hypotheekproductie tot € 2,5 miljard (+67%)
- Stijging particuliere hypotheekportefeuille met € 0,4 miljard tot € 45,3 miljard (ultimo 2016: € 44,9 miljard)
- Marktaandeel nieuwe betaalrekeningen van 20% (eerste halfjaar van 2016: 25%)
- Stijging particuliere spaartegoeden met 2% tot € 37,4 miljard; marktaandeel stabiel op 10,7%

FINANCIËLE RESULTATEN

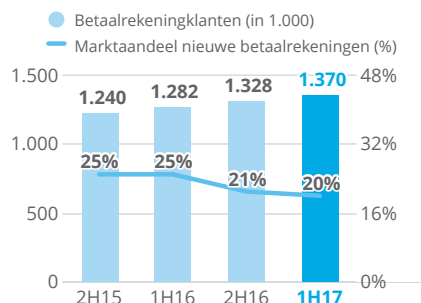
- Nettowinst vrijwel stabiel op € 177 miljoen (eerste halfjaar van 2016: € 181 miljoen)
- Lagere nettowinst gecorrigeerd voor incidentele posten van € 178 miljoen (eerste halfjaar van 2016: € 193 miljoen) door lagere netto vrijval van voorzieningen voor leningen
- Netto rentebaten 2% lager (jaar-op-jaar); rentemarge vrijwel stabiel op 1,50%
- Gecorrigeerde efficiëncyratio lager op 52,5% (eerste halfjaar van 2016: 54,2%), als gevolg van 5% lagere gecorrigeerde operationele lasten
- Netto vrijval van voorzieningen voor leningen van € 20 miljoen (eerste halfjaar van 2016: € 45 miljoen); daling van 22% in particuliere hypotheek in achterstand tot € 0,5 miljard
- Stijging Tier 1-kernkapitaalratio tot 32,6% (2016: 29,2%); leverage ratio: 5,5% (2016: 5,2%)

"In het eerste halfjaar van 2017 hebben we goede vooruitgang geboekt met de optimalisatie van de waarde van onze bank voor alle stakeholders, dat wil zeggen klanten, de maatschappij, medewerkers en onze aandeelhouder. We hebben de basis gelegd voor de verdere versterking van onze maatschappelijke identiteit en de verlaging van onze kostenbasis, terwijl we tegelijkertijd een innovatiestrategie als slimme toepassing voeren. De positieve ontwikkelingen van onze gedeelde waarde scores zoals klanttevredenheid, ons klantenbestand voor betaalrekeningen en de klimaatneutraliteit van onze balans geven aan dat we op de goede weg zijn met onze nieuwe benadering ten aanzien van bankieren.

De nettowinst bleef op een hoog niveau. De netto rentebaten waren slechts fractioneel lager aangezien we de druk op de hypotheekrentes hebben kunnen compenseren door onze particuliere hypotheekportefeuille te laten groeien en de spaarrente licht te verlagen. De kredietkwaliteit van onze particuliere hypotheekportefeuille bleef verbeteren. Onze kapitaal- en liquiditeitspositie bleef sterk, waardoor we een solide basis hebben om de impact van nieuwe wetgeving, zoals Basel IV, op te vangen en onze strategie verder tot uitvoering te brengen", aldus Maurice Oostendorp, directievoorzitter van de Volksbank.

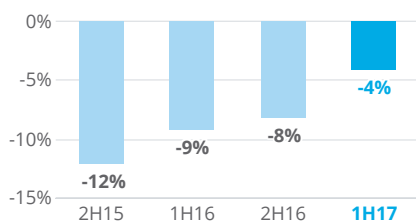
Kerncijfers

Betaalrekeningklanten¹

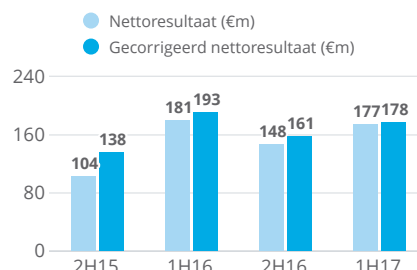

Net Promoter Score²

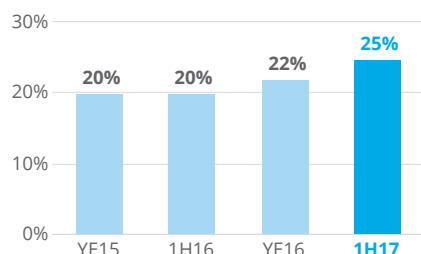
(klantgewogen gemiddelde van alle merken)

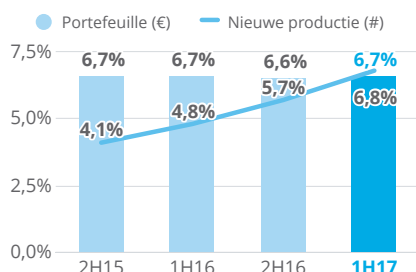
Nettoresultaat / gecorrigeerd nettoresultaat³

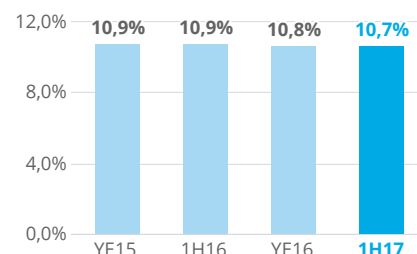
Klimaatneutrale balans

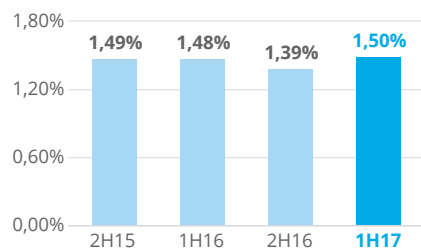
Marktaandeel hypotheek

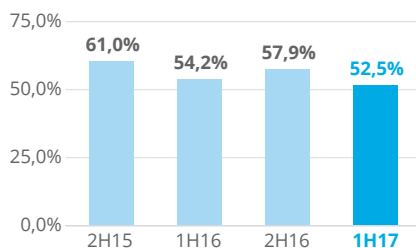
Marktaandeel sparen

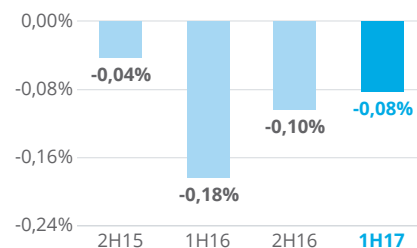
Rentemarge

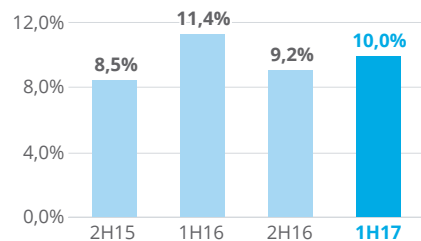
Gecorrigeerde efficiencyratio³

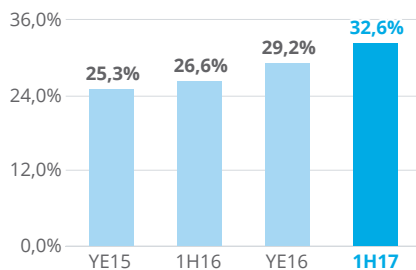
Risicokosten totale leningen

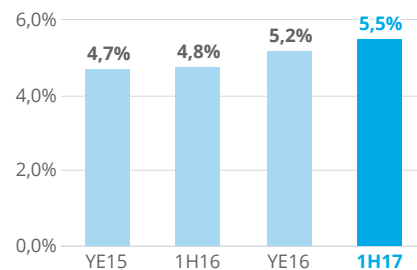
Gecorrigeerd rendement op eigen vermogen³

Tier 1-kernkapitaalratio⁴

Leverage ratio

¹ Bron marktaandeel nieuwe betaalrekeningen: marktonderzoek GfK, gebaseerd op Moving Annual Total (MAT) per einde van elke gerapporteerde periode een jaar terugkijkend

² Bron NPS: marktonderzoeksbureau Miles Research

³ Gecorrigeerd voor incidentele posten

⁴ Transitioneel

Voorwoord

Voortgang van de strategie

Na een uitgebreide strategische evaluatie bevestigde de Volksbank in 2016 haar keuze om een retailbank te zijn die zich richt op het aanbieden van eenvoudige en transparante producten en diensten op het gebied van hypotheek, sparen en betalen aan Nederlandse particuliere en mkb-klanten. Om onze missie 'bankieren met de menselijke maat' waar te maken, hebben we een ambitie geformuleerd om de gedeelde waarde te optimaliseren door het leveren van nut voor onze klanten, het nemen van verantwoordelijkheid voor de maatschappij, het zorgen voor zingeving voor onze medewerkers en het behalen van een adequaat rendement voor onze aandeelhouder.

Om deze ambitie te realiseren, richten we ons de komende jaren op de volgende drie pijlers:

1. De versterking van onze maatschappelijke identiteit;
2. De verdere vereenvoudiging en verbetering van de efficiency in onze bedrijfsvoering;
3. De voortzetting van onze innovatiestrategie als slimme toepasser.

VERSTERKING VAN ONZE MAATSCHAPPELIJKE IDENTITEIT

Om onze maatschappelijke identiteit werkelijk te verankeren in de manier waarop we werken, hebben we drie aandachtsgebieden geïdentificeerd: het omkeren van het bankmodel, het versterken van de identiteit van onze vier merken en het verbeteren van klantinzicht.

In de eerste helft van 2017 is een pilot met betrekking tot het omkeren van het bankmodel afgerond en is een aantal mogelijke wijzigingen in de hypotheekketen geïdentificeerd. Deze wijzigingen zijn op de volgende principes gebaseerd: de klant vertrouwen, de verantwoordelijkheden zo dicht mogelijk bij medewerkers met klantcontact leggen en een multidisciplinaire samenwerking. Een voorbeeld van een dergelijke wijziging is dat we voornemens zijn onze klantadviseurs de bevoegdheid te geven om zelf hypotheek te accepteren. Zij kennen onze klanten immers het best. Deze pilot wordt de komende tijd verder uitgewerkt.

Een andere wijziging betreft ons beleid met betrekking tot de afbetaling en herstructurering van leningen in achterstand. In ons beleid zijn de inspanningen van klanten bij het terugbetalen van hun hypotheek leidend. Hierbij streven we ernaar overeenstemming te bereiken over redelijke terugbetalingsvoorwaarden die klanten het vooruitzicht bieden om een gezond financieel evenwicht te bereiken en te behouden. We nemen de verantwoordelijkheid die wij samen met de klant hebben serieus en geven geen vorderingen meer uit handen aan een incassobureau.

In het eerste halfjaar van 2017 hebben we voorbereidingen getroffen met betrekking tot de invoering van de Europese richtlijn Payments Services Directive, PSD2, begin 2018. Volgens deze richtlijn kunnen klanten straks derde partijen toestemming geven om hun betalingsgegevens op te vragen bij de bank en betalingen uit te voeren op de betaalrekening van de klant. Het is voor ons belangrijk dat onze klanten weten dat hun gegevens bij ons veilig zijn. We verkopen geen klantgegevens, niet op individueel niveau en niet op totaalniveau. Onze klanten zijn de eigenaren van hun gegevens en we willen hen helpen bij en informeren over de mogelijkheden en risico's van het delen van hun gegevens met derden.

VEREENVOUDIGING EN VERBETERING VAN DE EFFICIENCY IN ONZE BEDRIJFSVOERING

De voortgang van deze initiatieven ter verbetering en bewaking van de efficiency lag in het eerste halfjaar van 2017 op schema. Deze initiatieven hebben betrekking op straight through processing, de verdergaande digitalisatie, de optimalisatie van ondersteunende functies, de verdere automatisering en optimalisatie van IT-processen en de matiging van ons beloningsbeleid.

Zoals eerder aangekondigd zal het aantal arbeidsplaatsen de komende jaren naar verwachting met 800 à 900 fte's afnemen. In lijn met die ontwikkeling is in het eerste halfjaar van 2017 besloten de managementstructuur te vereenvoudigen. Als gevolg hiervan zal het aantal senior managementfuncties in de periode tot 2020 van 47 naar circa 30 worden teruggebracht. De leden van het managementteam zijn van de nieuwe structuur op de hoogte gesteld.

Om producten eenvoudiger te maken, introduceerden we in april Doelbeleggen: een duidelijke beleggingsrekening met een ondersteunende rekenhulp. Klanten kunnen hiermee zelfstandig online beleggen in een van de vijf Duurzame Mixfondsen van ASN Beleggingsfondsen Beheer. Met Doelbeleggen bieden onze merken een eenvoudig aanbod van beleggingsfondsen aan om klanten overzicht en inzicht in hun beleggingen te geven.

VOORTZETTING VAN ONZE INNOVATIESTRATEGIE ALS SLIMME TOEPASSER

Voor de Volksbank betekent het zijn van een slimme toepasser aan de ene kant dat we innovatief zijn op het gebied van financiële weerbaarheid, duurzaamheid en efficiency, en aan de andere kant dat we ons snel kunnen aanpassen op het gebied van kernbankprocessen. In de eerste helft van 2017 zijn business en technologische innovatieteams tot één team samengevoegd om de beschikbare kennis en ervaring te bundelen om innovatie te versnellen. Daarnaast hebben we drie belangrijke innovatiegebieden gedefinieerd: digitaal bankieren, het verbeteren van de financiële weerbaarheid van klanten en het bijdragen aan eenvoud en efficiency.

Als voorbeeld van het snel opvolgen van kernbankprocessen, sloten ASN Bank, RegioBank en SNS zich in april met drie andere Nederlandse banken aan bij het initiatief om de Europese betaaldienst Payconiq in Nederland te introduceren. Payconiq maakt betalen eenvoudiger. De samenwerking tussen Payconiq en de banken loopt vooruit op de invoering van PSD2.

Om het contact met onze klanten te intensiveren door middel van digitale media, hebben we een samenwerkingsovereenkomst gesloten met Pivotus, een innovatieteam in Silicon Valley. Pivotus werkt samen met de Umpqua Bank (VS), Nationwide (VK), de CUA bank (Australië) en de Volksbank. We delen dezelfde visie op innovatie binnen het bankwezen: het creëren van vertrouwen en het verbinden van mensen. We werken momenteel aan de ontwikkeling van een platform waarmee klanten met al hun financiële vragen bij één contactpersoon binnen de bank terecht kunnen.

Met betrekking tot eenvoud en efficiëntie zijn we initiatieven gestart om de hypotheek- en betaalprocessen verder te automatiseren op basis van machine learning.

VOORTGANG LANGETERMIJNDOELSTELLINGEN

We hebben onze missie en ambitie in de volgende langetermijndoelstellingen vertaald:

Langetermijndoelstellingen	Juni 2017	December 2016	Lange-termijn-doelstelling (2020)
HET LEVEREN VAN NUT VOOR ONZE KLANTEN			
Klantgewogen gemiddelde NPS	-4 ¹	-8	+10
Betaalrekeningklanten (in 1.000)	1.370	1.328	1.500
HET NEMEN VAN VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DE MAATSCHAPPIJ			
Klimaatneutrale balans	25%	22% ²	45%
HET ZORGEN VOOR ZINGEVING VOOR ONZE MEDEWERKERS			
Medewerker NPS (e-NPS)	na	30%	40%
HET BEHALEN VAN RENDEMENT VOOR ONZE AANDEELHOUDER(S)			
Rendement op eigen vermogen	10,0% ³	10,3% ³	8,0%
OVERIGE LANGETERMIJNDOELSTELLINGEN			
Efficiëncy ratio	52,5% ³	56,0% ³	50-52%
Tier 1-kernkapitaalratio	32,6%	29,2%	> 15,0%
Leverage ratio	5,5%	5,2%	> 4,25%

¹ Weergegeven cijfers hebben betrekking op metingen die hebben plaatsgevonden in het tweede kwartaal

² Het cijfer over 2016 is naar aanleiding van het in lijn brengen van een beleggingsfonds met onze CO2-methodologie bijgesteld van 23% naar 22%

³ Gecorrigeerd voor incidentele posten

HET LEVEREN VAN NUT VOOR ONZE KLANTEN

In het eerste halfjaar van 2017 verbeterde onze klantgewogen Net Promoter Score (NPS) van -8 tot -4. Alle merken droegen hieraan bij. De positieve NPS van ASN Bank en RegioBank verbeterde verder van respectievelijk 14 tot 16 en 2 tot 6. Bij SNS verbeterde de NPS van -18 tot -14 en bij BLG Wonen steeg de NPS van -29 tot -27.

In de eerste helft van 2017 verwelkomden de merken van de Volksbank netto 42.000 nieuwe betaalrekeningklanten, in lijn met de groei in eerste helft van 2016. Wij streven ernaar ons klantenbestand voor betaalrekeningen, met de nadruk op actieve betaalrekeningen, verder te

laten groeien. Wij zien deze rekeningen namelijk als een belangrijke indicator voor de kwaliteit van de relatie tussen onze merken en hun klanten.

RegioBank won voor de tweede keer op rij de CCDNA Award voor meest klantvriendelijke bank van Nederland.

HET NEMEN VAN VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DE MAATSCHAPPIJ

De Volksbank streeft naar een 45% klimaatneutrale balans in 2020 (100% in 2030). Eind juni 2017 was onze balans 25% klimaatneutraal¹ (ultimo 2016: 22%²). Deze verbetering was voornamelijk het gevolg van een stijging in duurzame projectfinancieringen en beleggingen in green bonds.

Het gemiddelde energielabel van onze hypotheekportefeuille bleef ten opzichte van eind 2016 vrijwel stabiel. In vervolg op pilots die we in 2016 zijn gestart, hebben we initiatieven genomen om klanten te ondersteunen bij het verbeteren van hun woningsisolatie. Bij SNS namen adviseurs het 'duurzaam wonen' thema op in hun hypotheekadviesgesprek met de klant, BLG Wonen stimuleerde klanten om energiebesparende maatregelen te nemen door een gratis warmtefoto van hun huis aan te bieden, en RegioBank bood klanten een vergoeding aan bij het afronden van hun energielabel voor hun huis.

Onze kantoororganisatie is al 100% klimaatneutraal. Dit bereiken we door aan het eind van het boekjaar Gold Standard-certificaten te kopen die de resterende CO₂-uitstoot van onze kantoren en wagenpark compenseren.

Wij streven ernaar om meer klanten financieel weerbaar te maken en ontwikkelen momenteel een eenheid om dit aspect te kunnen meten. De Volksbank neemt actief deel aan organisaties die ernaar streven om de financiële educatie voor Nederlanders verder te verbeteren. Zo gaven medewerkers van de Volksbank in het eerste kwartaal van 2017 tijdens de nationale Week van het geld voor het zesde opeenvolgende jaar gastlessen op basisscholen.

HET ZORGEN VOOR ZINGEVING VOOR ONZE MEDEWERKERS

Wij streven naar een e-NPS (employee NPS) van 40% in 2020 (2016: 30%). Daarnaast meten we jaarlijks de bevoegenheid en betrokkenheid van onze medewerkers door middel van een medewerkerstevredenheidsonderzoek. In 2016 lagen deze scores respectievelijk op een 7,4 en een 8,1. De resultaten voor 2017 komen in de tweede helft van dit jaar beschikbaar. Onze doelstelling voor beide scores in 2020 is een 8,0.

HET BEHALEN VAN RENDEMENT VOOR ONZE AANDEELHOUDER(S)

De Volksbank streeft naar een rendement op eigen vermogen van 8% op de lange termijn. In het eerste halfjaar van 2017 bleef dit rendement³ met 10,0% op een hoog niveau (over heel 2016: 10,3%). Net als vorig jaar werd het eerste halfjaar positief beïnvloed door netto vrijval van voorzieningen voor leningen.

OVERIGE FINANCIËLE LANGETERMIJNDOELSTELLINGEN

Onze bandbreedte voor de efficiencyratio (operationele lasten exclusief wettelijke heffingen gedeeld door totaal baten) voor 2020 is 50 – 52%. In de eerste helft van 2017 verbeterde de efficiencyratio, gecorrigeerd voor incidentele posten, tot 52,5%, ten opzichte van de 56,0% over heel 2016.

Eind juni 2017 bedroeg onze transitionele Tier 1-kernkapitaalratio 32,6% (ultimo 2016: 29,2%). Deze stijging was voornamelijk te danken aan een daling van de risicogewogen activa en inhouding van de nettowinst. Onze Tier 1-kernkapitaalratio ligt ruim boven de uit de Supervisory Review and Evaluation Process (SREP) voortkomende Tier 1-kernkapitaaleis, zowel op transitionele basis (9,25%) zoals verplicht vanaf 1 januari 2017, als volledig ingefaseerd (11%).

De Volksbank stelt zich, op basis van de huidige regelgeving, een Tier 1-kernkapitaalratio ten doel van meer dan 15%. Naast de SREP-eis van 11% omvat de doelstelling van de Volksbank voor haar Tier 1-kernkapitaalratio een gecombineerde Pillar 2 Guidance-buffer en managementbuffer. De huidige kapitaalpositie biedt een substantiële buffer tegen de verwachte impact van ontwikkelingen op gebied van kapitaalregulering op de risicogewogen kapitaalratio's van de

¹ Een document waarin de oorspronkelijk door ASN Bank ontwikkelde methodiek voor het meten van de impact van onze activiteiten op het klimaat beschreven staat, is beschikbaar via de website van de Volksbank N.V. Klimaatneutraalberekeningen hebben betrekking op 90% van de totale activa.

² Het cijfer over 2016 is naar aanleiding van het in lijn brengen van een fonds met onze CO₂-methodologie bijgesteld van 23% naar 22%.

³ Gecorrigeerd voor incidentele posten

Volksbank. De leverage ratio steeg licht tot 5,5% (ultimo 2016: 5,2%), ruim boven onze doelstelling van meer dan 4,25%.

Commerciële ontwikkelingen

In het eerste halfjaar van 2017 verwelkomden onze merken samen 99.000 nieuwe klanten. Netto is het aantal klanten met 15.000 gestegen. Deze stijging was meer dan volledig het gevolg van de groei van het aantal betaalrekeningklanten, dat netto steeg met 42.000. Ons marktaandeel in nieuwe betaalrekeningen lag op 20%, vrijwel stabiel in vergelijking met het niveau over heel 2016. Voor de totale portefeuille lag ons marktaandeel in betaalrekeningen op 7,9%⁴. De groei van nieuwe betaalrekeningklanten werd deels tenietgedaan door een uitstroom van (mono) spaarklanten van ZwitserlevenBank na de mededeling in januari 2017 dat deze propositie beëindigd zou worden.

Onze particuliere hypotheekportefeuille groeide tot € 45,3 miljard, van € 44,9 miljard ultimo 2016. De nieuwe hypotheekproductie steeg naar € 2,5 miljard, van € 1,5 miljard in de eerste helft van 2016 (+67%). BLG Wonen, RegioBank en SNS droegen alle bij aan deze stijging. In een groeiende markt voor nieuwe hypotheekleningen steeg het marktaandeel nieuwe particuliere hypotheekleningen van de Volksbank naar 6,8% (eerste helft van 2016: 4,8%). Als gevolg van het toegenomen aantal verhuizingen steeg het totale aflossingsniveau licht tot € 1,8 miljard.

De particuliere spaartegoeden stegen licht tot € 37,4 miljard (ultimo 2016: € 36,6 miljard). In een groeiende markt bleef ons marktaandeel particuliere spaartegoeden vrijwel stabiel op 10,7%.

Financiële ontwikkelingen

De nettowinst liet een lichte daling zien naar € 177 miljoen, ten opzichte van € 181 miljoen in de eerste helft van 2016 (-2%). Gecorrigeerd voor incidentele posten⁵, die in beide periodes volledig bestaan uit reële waardeveranderingen van voormalige DBV-hypotheekleningen en daaraan verbonden derivaten, daalde de nettowinst met € 15 miljoen naar € 178 miljoen. Deze daling is meer dan volledig toe te schrijven aan een fors lagere netto vrijval van voorzieningen voor leningen. De invloed van de lagere netto rentebaten, resultaten uit beleggingen en netto inkomsten uit provisies en beheervergoedingen werd ruimschoots gecompenseerd door de lagere operationele lasten en een hoger resultaat op financiële instrumenten.

De netto rentebaten waren € 10 miljoen lager op € 462 miljoen (-2%), beïnvloed door lagere hypotheektarieven, een hoog aantal (vroegtijdige) renteherzieningen en de daaraan verbonden hedgingkosten. De rentemarge was vrijwel stabiel op 1,50% (2016: 1,49%) als gevolg van lagere gemiddelde activa, voornamelijk gedreven door de verkoop van beleggingen.

De operationele lasten, exclusief wettelijke heffingen, waren 5% lager dan in de eerste helft van 2016. Zelfs als we rekening houden met het feit dat er geen kosten meer waren voor SNS Securities, waren de operationele lasten lager. De daling van de gecorrigeerde efficiëncyratio tot 52,5% (eerste halfjaar 2016: 54,2%) was volledig het gevolg van lagere operationele lasten aangezien de gecorrigeerde baten 2% lager waren.

De verbeterende macro-economische omstandigheden, voortdurende inspanningen van de afdeling Bijzonder Beheer en de strengere acceptatiecriteria voor hypotheekleningen in de afgelopen jaren hebben geresulteerd in een verdere verbetering van de kwaliteit van onze kredietportefeuille. De leningen in achterstand daalden met € 176 miljoen tot € 696 miljoen, 1,4% van de totale leningen, de gewogen gemiddelde Loan-to-Value van onze particuliere hypotheekportefeuille verbeterde tot 77% en het aandeel annuïtaire hypotheekleningen bleef geleidelijk stijgen. Deze verbetering heeft geleid tot een vrijval van voorzieningen voor leningen, hoewel lager dan in voorgaande periodes. De vrijval bedroeg € 20 miljoen, vergeleken met € 45 miljoen in het eerste halfjaar van 2016.

⁴ Marktvolume gebaseerd op TOF Tracker per 1 januari 2016

⁵ Incidentele posten omvatten significante baten of lasten die voortvloeien uit gebeurtenissen of transacties die duidelijk zijn te onderscheiden van activiteiten in het kader van de gewone bedrijfsuitoefening

Vooruitzichten

Naar verwachting zal de economische groei in Nederland voor de rest van 2017 robuust blijven, ofschoon het groeitempo waarschijnlijk iets afneemt. De hogere inflatie en rentetarieven kunnen een lichte rem op de consumptiegroei zetten. Zowel de groei van de werkgelegenheid als de daling van de werkloosheid nemen naar verwachting iets af aangezien de krappere arbeidsmarkt mensen stimuleert om werk te zoeken. De huizenmarkt blijft solide, maar de hoge groei van het aantal transacties kan afzwakken.

Naar verwachting zal de gemiddelde rente op de particuliere hypotheek bij de Volksbank relatief laag blijven en zullen de netto rentebaten in het tweede halfjaar lager zijn dan in het eerste halfjaar van 2017.

De operationele lasten, exclusief wettelijke heffingen in de tweede helft van het jaar, zullen naar verwachting hoger uitkomen dan in de eerste helft van 2017 als gevolg van hogere projectkosten, deels in verband met onze drie strategische pijlers en extra kosten op het gebied van transactiemonitoring.

Het aantal klanten met een achterstand op hun hypotheek of mkb-lening zal naar verwachting verder dalen. Door de positieve macro-economische ontwikkelingen in combinatie met een aanhoudende stijging van huizenprijzen zal dit naar verwachting leiden tot een verdere vrijval van voorzieningen in de tweede helft van 2017, zij het lager dan in de eerste helft.

Alles bijeen genomen is de verwachting dat het nettoresultaat over het tweede halfjaar van 2017 lager zal liggen dan in de eerste helft van 2017.

Macro-economische ontwikkelingen

DE NEDERLANDSE ECONOMIE

De robuuste economische groei van 2016 zette in de eerste helft van 2017 door. Alle vraagfactoren droegen bij aan de expansie, waarbij met name investeringen fors toenamen. De consumptiegroei profiteerde van de toename van het beschikbaar inkomen, terwijl het herstel van de wereldhandel de export ondersteunde. De werkloosheid daalde sterker dan verwacht, wat steeds vaker leidde tot knelpunten in bepaalde deelmarkten van de arbeidsmarkt. Desalniettemin bleef de stijging van loonkosten zeer laag. De inflatie steeg in de eerste maanden van het jaar sterk door de hogere olieprijs. De rond de 1% schommelende onderliggende inflatie (met uitzondering van voedsel- en energieprijzen) bleef laag.

RENTESTANDEN EN RENDEMENT STAATSLENINGEN

De Europese Centrale Bank hield vast aan haar monetaire beleid, waarbij zij de depositorente op -0,4% handhaafde en de maandelijkse obligatieaankopen tot april op € 80 miljard en tot eind 2017 op € 60 miljard. De rendementsontwikkelingen op staatsleningen in de eurozone werden voornamelijk beïnvloed door de onzekerheid over de verkiezingsuitslagen in Nederland en Frankrijk. Het Nederlandse 10-jaars rendement, dat binnen een handelsbreedte van 0,3% en 0,7% fluctueerde, is in de eerste helft van 2017 geëindigd op 0,66%.

WONINGMARKT

De groei op de Nederlandse koopwoningmarkt houdt aan. Prijzen blijven stijgen, zelfs in een nog hoger tempo dan in 2016. In juni lagen de huizenprijzen 8% hoger dan een jaar ervoor. Het aantal verkochte woningen ligt op een recordniveau en overtreft zelfs het niveau van voor de crisis. In de eerste helft van 2017 lag het aantal transacties 22,6% hoger dan in dezelfde periode van 2016. In de Randstad vlakke de stijging van het aantal verkochte woningen af door een gebrek aan aanbod, maar de activiteit op de huizenmarkt breidde zich uit naar omliggende regio's. De stijgende trend is ook merkbaar in het aantal verstrekte hypotheekleningen. In de eerste helft van 2017 steeg de hypotheekproductie ten opzichte van de eerste helft van 2016. Het aantal nieuwbouwwoningen groeit gelukkig sterk, alhoewel het aanbod nog steeds onvoldoende is om aan de vraag tegemoet te komen. In het tweede kwartaal van 2017 herstelde het consumentenvertrouwen in de woningmarkt, nadat het in de eerste maanden was gedaald omdat de vrees voor stijgende hypotheekrentes het sentiment onderdrukte.

Commerciële ontwikkelingen

Commerciële ontwikkelingen

	Juni 2017	December 2016	Juni 2016
KLANTEN			
Totaal aantal klanten (in duizenden) ¹	3.091	3.077	3.037
Totaal aantal betaalrekeningklanten (in duizenden)	1.370	1.328	1.282
NET PROMOTER SCORE²			
ASN Bank	16	14	14
BLG Wonen	-27	-29	-27
RegioBank	6	2	0
SNS	-14	-18	-19
Gewogen gemiddelde	-4	-8	-9
HYPOTHEKEN			
Particuliere hypotheken (bruto in miljarden euro's)	45,3	44,9	45,0
Marktaandeel nieuwe hypotheken (in #)	6,8%	5,7%	4,8%
Marktaandeel hypotheekportefeuille (in €) ³	6,7%	6,6%	6,7%
BETALEN EN SPAREN			
Marktaandeel nieuwe betaalrekeningen ⁴	20%	21%	25%
Particuliere spaartegoeden (in miljarden euro's)	37,4	36,6	37,7
Marktaandeel particuliere spaartegoeden ⁵	10,7%	10,8%	10,9%
Mkb-spaartegoeden (in miljarden euro's)	2,7	2,7	2,7

1 Het aantal klanten per december 2016 is inclusief een correctie van 5.000 door definitiewijzigingen

2 Bron: marktonderzoek door Miles Research

3 Gebaseerd op CBS-gegevens

4 Bron: marktonderzoek door GfK, gebaseerd op Moving Annual Total (MAT) per einde van elke gerapporteerde periode een jaar terugkijkend

5 Marktaandeel particuliere spaartegoeden juni en december 2016 licht aangepast als gevolg van een correctie van de totale Nederlandse spaarmarkt door DNB

Klanten

In het eerste halfjaar van 2017 verwelkomden de merken van de Volksbank samen 99.000 bruto nieuwe klanten. Netto steeg het aantal klanten met 15.000. De nettogroei kwam lager uit dan in het eerste halfjaar van 2016 (30.000), voornamelijk als gevolg van een lagere groei van spaarklanten. Dit was deels toe te schrijven aan het feit dat er geen grote marketingcampagnes liepen en een beperkte uitstroom van klanten na de stopzetting van de ZwitserlevenBank-propositie. De bruto groei van het aantal klanten met een betaalrekening bedroeg 71.000, iets meer dan in de eerste helft van 2016. De netto groei bleef met 42.000 stabiel.

In het algemeen ontwikkelden de klanttevredenheidsniveaus op basis van de Net Promoter Score (NPS) zich goed. Het klantgewogen gemiddelde van alle merkspecifieke scores verbeterde van -8 ultimo 2016, tot -4, de hoogste score ooit.

De NPS van ASN Bank en RegioBank, die in 2016 reeds positief was, is verder verbeterd. Bij SNS verbeterde de NPS van -18 tot -14 en bij BLG Wonen verbeterde de NPS van -29 naar -27.

Betalen

Het marktaandeel van de Volksbank in nieuwe betaalrekeningen bleef hoog met 20%⁶ (ultimo 2016: 21%). Dit marktaandeel ligt sinds 2014 op 20% of hoger. Dit is aanzienlijk hoger dan het marktaandeel van circa 7,9%⁷ op basis van de totale portefeuille.

In april 2017 werd SNS Combinatievoordeel door SNS geïntroduceerd; hiermee kunnen actieve betaalklanten⁸ een hogere spaarrente, korting op hun hypotheekrente en korting op de premie van hun woonhuisverzekering ontvangen (indien van toepassing).

⁶ Marktonderzoek GfK, op basis van Moving Annual Total (MAT)

⁷ Marktvolume gebaseerd op TOF tracker per 1 januari 2016

⁸ Een betaalrekening met tien of meer transacties per maand en waarop een salaris wordt gestort

Na een succesvolle start in 2016 is JongWijs door RegioBank geprolongeerd. JongWijs is een financieel pakket voor kinderen tot 18 jaar met daarin een spaarrekening en (vanaf acht jaar) een betaalrekening met mogelijkheid tot mobiel bankieren en internetbankieren.

Vanaf 2018 zal de markt voor nieuwe betaalrekeningen het effect voelen van de invoering van Payment Services Directive 2 (PSD2). Dit zal naar verwachting leiden tot een groei van het aantal toetreders en een toename van de concurrentie.

Hypotheken

De markt voor nieuwe hypotheekproductie groeide van € 35 miljard in het eerste halfjaar van 2016 tot € 47 miljard (+34%)⁹. Zowel het aantal afgesloten hypotheeken als de gemiddelde hoofdsom lieten een stijging zien. De concurrentie op de Nederlandse hypotheekmarkt bleef hevig. In de markt voor nieuwe particuliere hypotheeken bleef het aandeel hypotheeken met een rentevaste looptijd van meer dan 10 jaar hoog op ongeveer 50%.

De nieuwe hypotheekproductie van de Volksbank steeg tot € 2,5 miljard (+67%), van € 1,5 miljard in het eerste halfjaar van 2016. BLG Wonen, RegioBank en SNS droegen alle bij aan deze stijging. Het marktaandeel van de nieuwe particuliere hypotheeken steeg naar 6,8% (eerste halfjaar 2016: 4,8%). Op basis van de totale particuliere hypotheekportefeuille bleef het marktaandeel vrijwel stabiel op 6,7%.

De Volksbank streeft ernaar de retentiegraad te optimaliseren door het contact met hypotheekklanten te intensiveren, bijvoorbeeld met behulp van de door SNS aangeboden Hypotheek Looptijdservice. De succesvolle inspanningen voor klantbehoud kwamen tot uiting in een hoog aantal renteherzieningen van bijna € 3,1 miljard (eerste halfjaar 2016: bijna € 4,8 miljard). Daarvan betrof 40% vroegtijdige renteherzieningen (eerste halfjaar 2016: bijna 50%). De Volksbank is in staat gebleken om veel hypotheekklanten te behouden wier rentevaste periode in 2017 afliep of in 2018 zou zijn afgelopen. Het volume van deze renteherzieningen was wederom aanzienlijk als gevolg van de hoge hypotheekproductie in de periode 2005-2008. Dit waren voornamelijk hypotheeken met een rentevaste periode van 10 jaar. Ten opzichte van de eerste helft van 2016 namen de vroegtijdige renteherzieningen licht af doordat bij een groot deel van de portefeuille reeds in eerdere jaren een renteherziening had plaatsgevonden.

Inclusief de nieuwe hypotheekproductie, hypotheeken met variabele rente en renteherzieningen werd vanaf 2015 bijna driekwart van de totale particuliere hypotheekportefeuille beïnvloed door de lage hypotheekrente.

Het totale aflossingsniveau van € 1,8 miljard is ten opzichte van het eerste halfjaar van 2016 (€ 1,6 miljard) iets gestegen, met name onder invloed van een stijging van het aantal verhuizingen. Dit was in lijn met de totale markt.

Alles bijeen genomen heeft de Volksbank als gevolg van de toegenomen hypotheekproductie en het hoge niveau van klantbehoud een groei van de particuliere hypotheekportefeuille weten te bewerkstelligen, van € 44,9 miljard ultimo 2016 tot 45,3 miljard. De grote vraag naar hypotheeken met een langere rentevaste looptijd wordt weerspiegeld in het grotere aandeel hypotheeken met een rentevaste periode van 15 jaar of langer. Eind juni 2017 bestond € 7,7 miljard van de portefeuille uit deze categorie (17%), tegenover € 7,3 miljard (16%) ultimo 2016.

Sparen

In het eerste halfjaar van 2017 groeide de Nederlandse spaarmarkt licht naar € 349 miljard (+3%), van € 339 miljard ultimo 2016. De particuliere spaartegoeden van de Volksbank namen toe tot € 37,4 miljard (+2%), van € 36,6 miljard ultimo 2016. Dit staat gelijk aan een stabiel marktaandeel van 10,7%. In het eerste halfjaar van 2017 liepen er bij de merken geen grote marketingcampagnes om particuliere spaartegoeden aan te trekken. De mkb-spaartegoeden, opgenomen onder Overige schulden aan klanten, bleven met € 2,7 miljard vrijwel stabiel ten opzichte van ultimo 2016.

⁹ Gebaseerd op bedragen ingeschreven bij het Kadaster

Financiële resultaten

Resultaten eerste halfjaar 2017 vergeleken met eerste halfjaar 2016 Winst- en verliesrekening

in miljoenen euro's	1e halfjaar 2017	1e halfjaar 2016	Mutatie	2e halfjaar 2016
Netto rentebaten	462	472	-2%	439
Netto provisie en beheervergoedingen	26	31	-16%	26
Overige baten	27	7	286%	32
Totaal baten	515	510	1%	497
Operationele lasten exclusief wettelijke heffingen	271	285	-5%	311
Wettelijke heffingen	28	27	4%	19
Totaal operationele lasten	299	312	-4%	330
Overige lasten	--	1	-100%	--
Totaal lasten	299	313	-4%	330
Bijzondere waardeverminderingen	-20	-45	56%	-23
Resultaat voor belastingen	236	242	-2%	190
Belastingen	59	61	-3%	42
Nettoresultaat	177	181	-2%	148
Reële waardeveranderingen voormalige DBV-hypotheek en verbonden derivaten	-1	-12		11
Dotatie reorganisatievoorziening 2016	--	--		-24
Totaal incidentele posten	-1	-12		-13
Gecorrigeerd nettoresultaat	178	193	-8%	161
Efficiëncyratio ¹	52,7%	55,9%		62,6%
Gecorrigeerde efficiëncyratio ²	52,5%	54,2%		57,9%
Rendement eigen vermogen (REV) ³	10,0%	10,8%		8,4%
Gecorrigeerd rendement eigen vermogen (REV) ⁴	10,0%	11,5%		9,2%
Rentemarge (bps) ⁵	1,50%	1,49%		1,39%
Operationele lasten als % van gemiddelde activa ⁶	0,88%	0,90%		0,99%
Gecorrigeerde operationele lasten als % van gemiddelde activa ⁷	0,88%	0,90%		0,89%

1 Totale operationele lasten gecorrigeerd voor wettelijke heffingen afgezet tegen totale baten

2 Totale operationele lasten gecorrigeerd voor wettelijke heffingen en de impact van incidentele posten (bruto waarden) afgezet tegen totale baten

3 Nettoresultaat afgezet tegen het gemiddelde totaal eigen vermogen op basis van maandeindstanden over de rapportageperiode

4 Nettoresultaat gecorrigeerd voor incidentele posten afgezet tegen het gemiddelde totaal eigen vermogen op basis van maandeindstanden over de rapportageperiode

5 Netto rentebaten afgezet tegen het gemiddelde totale activa op basis van maandeindstanden over de rapportageperiode

6 Operationele lasten gecorrigeerd voor wettelijke heffingen afgezet tegen het gemiddelde totale activa op basis van maandeindstanden over de rapportageperiode

7 Operationele lasten gecorrigeerd voor wettelijke heffingen en incidentele posten (bruto waarden) afgezet tegen het gemiddelde totale activa op basis van maandeindstanden over de rapportageperiode

Over het eerste halfjaar van 2017 daalde de nettowinst, gecorrigeerd voor incidentele posten, met € 15 miljoen tot € 178 miljoen. Dit was meer dan geheel toe te schrijven aan een fors lagere netto vrijval van voorzieningen voor leningen. De invloed van de lagere netto rentebaten, een lager resultaat uit beleggingen en lagere netto provisie en beheervergoedingen werd meer dan gecompenseerd door lagere operationele lasten en een hoger resultaat op financiële instrumenten.

Op basis van de nettowinst gecorrigeerd voor incidentele posten lag het rendement op eigen vermogen 10,0% lager ten opzichte van het eerste halfjaar van 2016 (11,5%) als gevolg van zowel een lager gecorrigeerd nettoresultaat als een hoger gemiddeld eigen vermogen.

Mede onder invloed van de incidentele posten bedroeg de efficiëncyratio 52,7%, in vergelijking met 55,9% in het eerste halfjaar van 2016. De efficiëncyratio gecorrigeerd voor incidentele posten bedroeg 52,5%, een daling ten opzichte van 54,2% in het eerste halfjaar van 2016. Deze daling was volledig toe te schrijven aan lagere operationele lasten.

De nettowinst daalde met € 4 miljoen naar € 177 miljoen. De incidentele posten bedroegen € 1 miljoen negatief. Deze bestonden uit reële waardeveranderingen op voormalige DBV-

hypotheek en daaraan verbonden derivaten. Deze hypotheekportefeuille werd op 28 januari 2011 overgenomen in het kader van de overdracht van DBV Finance B.V. van REAAL Verzekeringen en wordt verantwoord tegen reële waarde waarbij mutaties via de winst- en verliesrekening lopen. Per eind juni 2017 bedroeg de portefeuille € 1,8 miljard. In de eerste helft van 2016 bestonden de incidentele posten van € 12 miljoen negatief ook volledig uit reële waardeveranderingen op voormalige DBV-hypotheek en daaraan verbonden derivaten.

Door de invoering van IFRS 9 per 1 januari 2018 kan de Volksbank de waarderingmethode van deze portefeuille wijzigen naar geamortiseerde kostprijs, in lijn met andere hypotheek. Hierdoor verdwijnt deze bron van volatiliteit in de winst- en verliesrekening.

Baten

Verdeling baten

in miljoenen euro's	1e halfjaar 2017	1e halfjaar 2016	Mutatie	2e halfjaar 2016
Netto rentebaten	462	472	-2%	439
Netto provisie en beheervergoedingen	26	31	-16%	26
Resultaat uit beleggingen	29	37	-22%	20
Resultaat op financiële instrumenten	-2	-31	94%	11
Overige operationele opbrengsten	--	1	-100%	1
Totaal baten	515	510	1%	497
Reële waardeveranderingen voormalige DBV-hypotheek en verbonden derivaten	-1	-16		15
Gecorrigeerde baten	516	526	-2%	482

NETTO RENTEBATEN

De netto rentebaten daalden met € 10 miljoen tot € 462 miljoen (-2%), wat vooral te wijten was aan lagere baten uit hypotheek als gevolg van een groot aantal (vroegtijdige) renteherzieningen tegen een lagere hypotheekrente in 2016 en in het eerste halfjaar van 2017. Het hoge aantal vroegtijdige renteherzieningen was gedeeltelijk het gevolg van rentemiddeling. Deze optie, die meer klanten de mogelijkheid biedt om van het lage renteklimaat te profiteren, wordt door SNS vanaf het tweede halfjaar van 2015 actief aangeboden en door BLG Wonen vanaf december 2016. Het aantal renteherzieningen in 2016 en het eerste halfjaar van 2017 werd ook beïnvloed door de hoge hypotheekproductie met een rentevaste looptijd van 10 jaar in de periode 2006-2007.

De rentelasten met betrekking tot derivaten die worden gebruikt voor het managen van het renterisico en de sturing van de duration kwamen hoger uit. Dit was voornamelijk toe te schrijven aan de hoge nieuwe hypotheekproductie en renteherzieningen met een langere rentevaste looptijd. Daarnaast implementeerde de Volksbank in de eerste helft van 2017 een herzien aflossingsmodel. Dit model liet een toename zien in de duration van de hypotheekportefeuille. Om de duration van het eigen vermogen binnen de bandbreedte te houden was verdere hedging dus noodzakelijk.

De lagere rentelasten als gevolg van verlagingen van de rente op spaartegoeden en de aflossing van relatief dure kapitaalmarktfinanciering compenseerden bijna volledig de lagere rentebaten uit hypotheek door (vroegtijdige) renteherzieningen tegen lagere rentes en hogere hedgingkosten.

Ten slotte werden de netto rentebaten positief beïnvloed door de herclassificatie van door RegioBank betaalde distributievergoedingen. In 2017 heeft RegioBank het provisievergoedingsmodel gewijzigd van een spaarsaldomodel naar een klantmodel. Hierdoor worden betaalde distributievergoedingen geherclassificeerd van rentelasten naar kosten uit provisie en beheervergoedingen. Deze herclassificatie bedroeg in de eerste helft van dit jaar € 5 miljoen. Doordat 2017 een overgangsjaar is, wordt het volledige effect in 2018 zichtbaar. De herclassificatie heeft geen gevolgen voor de totale baten.

Ondanks de lagere netto rentebaten bleef de rentemarge vrijwel stabiel op 150 bps (149 bps in het eerste halfjaar van 2016). Dit is toe te schrijven aan lagere gemiddelde activa, hoofdzakelijk gedreven door de verkoop van beleggingen.

NETTO PROVISIE EN BEHEERVERGOEDINGEN

De netto-inkomsten uit provisies en beheervergoedingen daalden met € 5 miljoen tot € 26 miljoen. Deze daling vloeide voort uit een afname van ontvangen provisies effectenbedrijf als gevolg van de verkoop van SNS Securities en hogere distributievergoedingen door de herclassificatie van door RegioBank betaalde distributievergoedingen. Dit deed de toename van

de ontvangen beheervergoedingen gedreven door een stijging in het beheerd vermogen grotendeels teniet.

RESULTAAT UIT BELEGGINGEN

Het resultaat uit beleggingen daalde met € 8 miljoen tot € 29 miljoen, door de afwezigheid van een bate van € 10 miljoen uit de verkoop van het belang van de Volksbank in VISA Europe Ltd. Daarnaast vielen de transactieresultaten lager uit als gevolg van de verkoop van SNS Securities in 2016. Gerealiseerde winsten op vastrentende beleggingen, verkocht in het kader van balansbeheer en optimalisatie van de beleggingsportefeuille, stegen van € 18 miljoen naar € 22 miljoen.

RESULTAAT OP FINANCIËLE INSTRUMENTEN

Het resultaat op financiële instrumenten liet een forse verbetering zien tot € 2 miljoen negatief, van € 31 miljoen negatief in het eerste halfjaar van 2016. Van deze verbetering kan € 14 miljoen worden verklaard door de reële waardeveranderingen op voormalige DBV-hypotheke en daaraan verbonden derivaten. In het eerste halfjaar van 2017 waren deze resultaten € 2 miljoen (bruto) negatief, vooral onder invloed van een hoger vervroegd aflossingspercentage. In het eerste halfjaar van 2016 waren ze € 16 miljoen negatief, onder invloed van een lagere swaprente en een hoger vervroegd aflossingspercentage.

Exclusief de fluctuatie in reële waardeveranderingen op voormalige DBV-hypotheke en daaraan verbonden derivaten verbeterde het resultaat op financiële instrumenten met € 15 miljoen. Dit was voornamelijk het gevolg van een hoger resultaat uit hedge-ineffectiviteit van derivaten, voor een deel gerelateerd aan hypotheke. In het eerste halfjaar van 2017 waren deze resultaten licht positief, terwijl ze in het eerste halfjaar van 2016 nog negatief waren als gevolg van rentevolatiliteit. Verder waren de negatieve resultaten met betrekking tot de herwaardering van in eerdere jaren teruggekochte financieringen lager dan in de eerste helft van 2016, vooral omdat een aanmerkelijk aantal teruggekochte financieringen in de tweede helft van 2016 verviel.

Lasten

Operationele lasten en fte

in miljoenen euro's	1e halfjaar 2017	1e halfjaar 2016	Mutatie	2e halfjaar 2016
Personeelskosten	187	190	-2%	208
Waarvan: dotatie reorganisatievoorziening	7	-3		32
Afschrijvingen op (im-)materiële vaste activa	10	11	-9%	11
Overige operationele lasten	102	111	-8%	111
Totaal operationele lasten	299	312	-4%	330
Dotatie reorganisatievoorziening 2016	--	--		32
Wettelijke heffingen	28	27		19
Totaal correcties	28	27	0%	51
Gecorrigeerde personeelskosten	187	190	-2%	176
Gecorrigeerde afschrijvingen op (im-)materiële vaste activa	10	11	-9%	11
Gecorrigeerde overige operationele lasten	74	84	-12%	92
Gecorrigeerde operationele lasten	271	285	-5%	279
Totaal aantal interne fte's	3.288	3.413	-4%	3.354
Totaal aantal externe fte's	673	775	-13%	651
Totaal aantal fte's	3.961	4.188	-5%	4.005

De totale operationele lasten daalden met € 13 miljoen naar € 299 miljoen (-4%). De wettelijke heffingen van € 28 miljoen bleven nagenoeg stabiel. Hiervan was € 10 miljoen gerelateerd aan de volledige jaarbijdrage ten behoeve van het resolutiefonds en € 18 miljoen aan de ex ante bijdrage in het eerste halfjaar ten behoeve van het depositogarantiestelsel. Exclusief wettelijke heffingen daalden de gecorrigeerde operationele lasten met € 14 miljoen tot € 271 miljoen (-5%).

De gecorrigeerde personeelskosten lagen € 3 miljoen lager op € 187 miljoen, voornamelijk doordat er vanaf het tweede halfjaar van 2016 geen kosten meer zijn voor SNS Securities en doordat het aantal tijdelijke werknemers verminderde. Deze daling werd grotendeels tenietgedaan door een omslag in de dotatie aan de reorganisatievoorziening. In de eerste helft van 2017 is een dotatie aan de reorganisatievoorziening van € 7 miljoen begrepen, ten opzichte van een vrijval van € 3 miljoen in de eerste helft van 2016. In de tweede helft van 2016 nam de Volksbank een grote reorganisatielast van € 32 miljoen die wordt verantwoord als een

incidentele post. De relatief kleine dotaties en vrijvallen in de overige periodes worden niet verantwoord als incidentele posten.

De gecorrigeerde overige operationele lasten waren € 10 miljoen lager op € 74 miljoen, voornamelijk gedreven door lagere marketing- en advieskosten en doordat er geen kosten meer zijn voor SNS Securities. Dit werd deels tenietgedaan door een omslag in dotaties aan niet-kredietrisico-gerelateerde voorzieningen. In het eerste halfjaar van 2017 is een dotatie van € 4 miljoen begrepen, deels voor de bescherming tegen plofkraken, ten opzichte van een kleine vrijval van € 2 miljoen in het eerste halfjaar van 2016.

De operationele lasten gedeeld door de gemiddelde activa daalden van 90 bps in het eerste halfjaar van 2016 tot 88 bps door lagere gecorrigeerde operationele lasten, deels tenietgedaan door lagere gemiddelde activa.

De daling van het totale aantal werknemers (fte's) naar 3.961 (ultimo 2016: 4.005) vloeide voornamelijk voort uit een vermindering van het aantal fte's bij de afdeling Bijzonder Beheer en van het aantal financieel adviseurs. Het aantal externe fte's steeg met 22 ten opzichte van ultimo 2016 door de uitvoering van extra activiteiten op het gebied van transactiemonitoring.

Verdeling bijzondere waardeverminderingen

in miljoenen euro's	1e halfjaar 2017	1e halfjaar 2016	Mutatie	2e halfjaar 2016
Bijzondere waardeverminderingen op particuliere hypotheke	-18	-40	55%	-25
Bijzondere waardeverminderingen op overige particuliere leningen	1	-2	--	1
Bijzondere waardeverminderingen op mkb-kredieten	-3	-3	0%	1
Totaal bijzondere waardeverminderingen	-20	-45	56%	-23
Risicokosten totale leningen	-0,08%	-0,18%		-0,10%
Risicokosten particuliere hypotheke	-0,08%	-0,18%		-0,11%
Risicokosten mkb-kredieten	-0,75%	-0,68%		0,15%

De verbeterende macro-economische omstandigheden en de verdere stijging van de huizenprijzen hadden nog altijd een positief effect op de bijzondere waardeverminderingen, met een netto vrijval van € 20 miljoen (eerste halfjaar 2016: € 45 miljoen) als gevolg. Ook de voortdurende inspanningen van de afdeling Bijzonder Beheer en de strengere acceptatiecriteria voor hypotheke in de afgelopen jaren droegen bij aan de aanhoudende daling van de voorziene particuliere hypotheke, hoewel geleidelijker dan in 2016. De totale netto vrijval van bijzondere waardeverminderingen op particuliere hypotheke bedroeg € 18 miljoen, wat gelijkstaat aan 8 bps van de bruto uitstaande particuliere hypotheke.

De voorziene mkb-kredietportefeuille is eveneens verder afgenomen. De vrijval van bijzondere waardeverminderingen met betrekking tot mkb-kredieten bedroeg € 3 miljoen, even hoog als in het eerste halfjaar van 2016. Er waren geen grote defaults in de eerste helft van 2017.

Resultaten eerste halfjaar 2017 vergeleken met tweede halfjaar 2016

Vergeleken met het tweede halfjaar van 2016 steeg de nettowinst van € 148 miljoen tot € 177 miljoen.

Beide perioden bevatten incidentele posten in verband met reële waardeveranderingen van voormalige DBV-hypotheke en daaraan verbonden derivaten. In het eerste halfjaar van 2017 waren deze € 1 miljoen negatief, terwijl ze in de tweede helft van vorig jaar met € 11 miljoen positief waren. Bovendien was er in het tweede halfjaar van 2016 een incidentele dotatie aan de reorganisatievoorziening begrepen van netto € 24 miljoen.

Gecorrigeerd voor eenmalige posten steeg de nettowinst van € 161 miljoen in het tweede halfjaar van 2016 tot € 178 miljoen. De hogere netto rentebaten waren de belangrijkste factor achter deze stijging.

De netto rentebaten van € 462 miljoen kwamen hoger uit ten opzichte van de € 439 miljoen in het tweede halfjaar van 2016. Dit kwam voornamelijk door de lagere rentelasten wegens een verlaging van de spaarrentes, deels tenietgedaan door de lagere netto rentebaten op hypotheke als gevolg van (vroegtijdige) renteherzieningen tegen lagere rentes en gestegen hedgingkosten.

De netto-inkomsten uit provisies en beheervergoedingen bleven stabiel op € 26 miljoen.

Het resultaat uit beleggingen was in beide perioden aanzienlijk en steeg met € 9 miljoen tot € 29 miljoen. Het resultaat uit beleggingen bestond hoofdzakelijk uit de gerealiseerde winsten op vastrentende beleggingen, verkocht in het kader van balansbeheer en optimalisatie van de beleggingsportefeuille.

Het resultaat op financiële instrumenten daalde van € 11 miljoen positief in het tweede halfjaar van 2016 tot € 2 miljoen negatief. Van deze daling kan € 13 miljoen worden verklaard door de reële waardeveranderingen op voormalige DBV-hypotheken en daaraan verbonden derivaten.

De totale operationele lasten van € 299 miljoen kwamen € 31 miljoen lager uit. Dit was geheel toe te schrijven aan de incidentele dotatie aan de reorganisatievoorziening van € 32 miljoen, ten laste gebracht van het resultaat over het tweede halfjaar van 2016. Dit werd gedeeltelijk tenietgedaan door een toename van de wettelijke heffingen van € 9 miljoen, die met name voortvloeide uit het feit dat de volledige jaarbijdrage aan het resolutiefonds volledig in het eerste halfjaar van 2017 is verantwoord.

Exclusief wettelijke heffingen en de incidentele dotatie aan de reorganisatievoorziening daalden de totale gecorrigeerde operationele lasten met € 8 miljoen tot € 271 miljoen. Gecorrigeerde overige lasten waren € 18 miljoen lager, onder invloed van het achterwege blijven van kosten voor de naamswijziging in de Volksbank, lagere marketing- en advieskosten en lagere dotaties aan niet-kredietrisico gerelateerde voorzieningen. Dit werd gedeeltelijk tenietgedaan door € 11 miljoen hogere gecorrigeerde personeelskosten, voornamelijk als gevolg van hogere reorganisatievoorzieningen.

Zowel in het eerste halfjaar van 2017 als in het tweede halfjaar van 2016 vond er een netto vrijval van voorzieningen voor leningen plaats. De vrijval daalde echter van € 23 miljoen tot € 20 miljoen, meer dan volledig als gevolg van € 7 miljoen lagere vrijvallen uit de voorzieningen voor particuliere hypotheken.

Risicobeheer, kapitaalmanagement, liquiditeit en financiering

Kredietrisico

Het kredietrisicoprofiel van de belangrijkste kredietportefeuilles is verbeterd dankzij macro-economische omstandigheden, voortdurende inspanningen van de afdeling Bijzonder Beheer en strenge acceptatiecriteria voor hypotheekleningen.

Vorderingen op klanten

Vorderingen op klanten juni 2017

in miljoenen euro's	Bruto leningen	Specifieke voorziening	IBNR-voorziening	Boekwaarde leningen	Leningen in achterstand ¹	Non-default-leningen	Voorziene default-leningen ²	Leningen in achterstand (%) ³	Impaired ratio ³	Dekkingsgraad ⁴
Particuliere hypotheekleningen	45.295	-57	-27	45.211	527	200	327	1,2%	0,7%	17,4%
Overige particuliere kredietleningen	172	-23	-1	148	38	2	36	22,1%	20,9%	63,9%
Totaal particuliere kredietleningen	45.467	-80	-28	45.359	565	202	363	1,2%	0,8%	22,0%
Mkb-kredietleningen ⁵	856	-64	-4	788	131	--	131	15,3%	15,3%	48,9%
Overige zakelijke en semi-publieke kredietleningen	1.802	--	--	1.802	--	--	--	--	--	--
Leningen aan overheid	824	--	--	824	--	--	--	--	--	--
Totaal vorderingen op klanten	48.949	-144	-32	48.773	696	202	494	1,4%	1,0%	29,1%

Vorderingen op klanten december 2016

in miljoenen euro's	Bruto leningen	Specifieke voorziening	IBNR-voorziening	Boekwaarde leningen	Leningen in achterstand ¹	Non-default-leningen	Voorziene default-leningen ²	Leningen in achterstand (%) ³	Impaired ratio ³	Dekkingsgraad ⁴
Particuliere hypotheekleningen	44.911	-80	-34	44.797	682	260	422	1,5%	1,0%	19,0%
Overige particuliere kredietleningen	191	-25	-1	165	44	4	40	23,0%	20,9%	62,5%
Totaal particuliere kredietleningen	45.102	-105	-35	44.962	726	264	462	1,6%	1,0%	22,7%
Mkb-kredietleningen ⁵	909	-70	-4	835	146	--	146	16,1%	16,1%	47,9%
Overige zakelijke en semi-publieke kredietleningen	1.743	--	--	1.743	--	--	--	--	--	--
Leningen aan overheid	1.053	--	--	1.053	--	--	--	--	--	--
Totaal vorderingen op klanten	48.807	-175	-39	48.593	872	264	608	1,8%	1,3%	28,8%

1 Leningen in achterstand - Particuliere hypotheekleningen is exclusief leningen in de balans gewaardeerd tegen marktwaarde voor € 20 miljoen (eind 2016: € 23 miljoen)

2 Een klant is 'in default' wanneer de klant een betalingsachterstand heeft van meer dan 90 dagen, nog niet hersteld is of wanneer het onwaarschijnlijk is dat de klant aan zijn betalingsverplichtingen kan voldoen

3 Vanaf 30 juni 2017 berekend met stand van bruto leningen exclusief IFRS-waardeaanpassingen. De vergelijkende cijfers zijn dienovereenkomstig aangepast.

4 Specifieke voorziening / voorziene default leningen

5 Onder de bruto mkb-kredietleningen zijn voor € 767 miljoen bruto mkb-hypotheekleningen verantwoord (ultimo 2016: € 815 miljoen)

Ten opzichte van ultimo 2016 stegen de totale brutovorderingen op klanten met € 0,1 miljard tot € 49,0 miljard, voornamelijk door een toename van € 0,4 miljard aan particuliere hypotheekleningen. Van de stijging was € 2,5 miljard toe te schrijven aan nieuwe productie van particuliere hypotheekleningen, terwijl aflossingen € 1,8 miljard bedroegen. IFRS-waardeveranderingen hadden een negatieve invloed van € 0,3 miljard.

Leningen in achterstand daalden met € 176 miljoen tot € 696 miljoen, 1,4% van de totale leningen (2016: 1,8%). Alle leningcategorieën gaven verbeteringen te zien.

De dekkingsgraad van de particuliere hypotheke nam af, terwijl de algehele dekkingsgraad toenam tot 29,1%. Dit weerspiegelde een stijging van de bijdrage van mkb-kredieten en overige particuliere kredieten aan het totale voorzieningsniveau.

Verloop voorzieningen vorderingen op klanten

in miljoenen euro's	1e halfjaar 2017				1e halfjaar 2016			
	Particuliere hypotheke	Overige particuliere kredieten	Mkb-kredieten	Totaal	Particuliere hypotheke	Overige particuliere kredieten	Mkb-kredieten	Totaal
Stand per begin van de periode	114	26	74	214	257	35	99	391
Onttrekkingen	-14	-3	-4	-21	-49	-4	-14	-67
Dotaties	20	2	7	29	32	2	7	41
Vrijvallen	-38	-1	-10	-49	-72	-4	-10	-86
Overige mutaties	2	--	2	4	6	--	--	6
Stand per einde van de periode	84	24	69	177	174	29	82	285

De totale voorziening voor vorderingen op klanten daalde in het eerste halfjaar van 2017 met € 37 miljoen tot € 177 miljoen (-17%).

De daling van de totale voorziening was hoofdzakelijk toe te schrijven aan de particuliere hypotheke. Dankzij de strengere acceptatiecriteria voor nieuwe hypotheke in de afgelopen jaren en de doeltreffendheid van het achterstandenbeheer was de instroom van voorziene defaultleningen laag, waardoor de dotatie aan de voorziening beperkt bleef. Door de afname van hypotheke in achterstand werd er minder onttrokken aan de voorziening en waren vrijvallen lager.

De voorzieningen voor mkb-kredieten daalden met € 5 miljoen. De dotaties kunnen worden toegeschreven aan de instroom van nieuwe defaultklanten. Doordat de opbrengsten uit de verkocht onderpand in de meeste gevallen hoger waren dan de getroffen voorzieningen, werden de dotaties meer dan gecompenseerd door vrijvallen van in totaal € 10 miljoen. De afboekingen op mkb-leningen daalden, grotendeels als gevolg van de lagere gemiddelde hoofdsom van de afboekingen.

De totale kredietvoorziening als percentage van de totale brutoleningen daalde tot 0,19%, van 0,25% ultimo 2016.

Particuliere hypotheke

De particuliere hypotheke zijn, na aftrek van voorzieningen, met 0,9% gestegen tot € 45,2 miljard, gedreven door € 2,5 miljard aan nieuwe hypotheekproductie, deels tenietgedaan door € 1,8 miljard aan (vervroegde) aflossingen en IFRS-waarderingsaanpassingen.

Particuliere hypotheke in achterstand

in miljoenen euro's	30 Juni 2017	31 December 2016
Geen achterstand	44.748	44.206
Non-defaultleningen in achterstand	217	282
- waarvan 1 - 3 maanden in achterstand	217	282
Voorziene defaultleningen in achterstand	330	423
- waarvan 1 - 3 maanden in achterstand	107	132
- waarvan 4 - 6 maanden in achterstand	69	75
- waarvan 7 - 12 maanden in achterstand	63	75
- waarvan > 12 maanden in achterstand	91	141
Totaal leningen in achterstand¹	547	705
Voorziening	-84	-114
Totaal	45.211	44.797

¹ In het totaal van de leningen in achterstand zijn begrepen de hypotheke die in de balans op reële waarde worden gewaardeerd (2017: € 20 miljoen, 2016: € 23 miljoen). In de tabel met de dekkingsgraad worden deze posten niet meegenomen onder 'Leningen in achterstand'.

De aanzienlijke afname van de instroom van het aantal voorziene particuliere hypotheke en de stabiele herstelpercentages leidden tot een daling van het aantal leningen in achterstand tot

€ 547 miljoen, van € 705 miljoen ultimo 2016. De daling deed zich voor in zowel non-defaultleningen in achterstand als in alle durationcategorieën van voorziene defaultleningen.

Uitsplitsing particuliere hypotheek naar LtV buckets

in miljoenen euro's ¹	30 Juni 2017		31 December 2016	
NHG ²	12.958	30%	12.673	30%
- waarvan LtV ≤ 75%	3.739	9%	3.398	8%
- waarvan LtV >75 ≤100%	6.881	16%	6.125	15%
- waarvan LtV >100 ≤110%	1.528	3%	1.859	4%
- waarvan LtV >110 ≤125%	713	2%	1.126	3%
- waarvan LtV > 125%	97	0%	165	0%
Niet-NHG	29.822	70%	29.483	70%
- waarvan LtV ≤ 75%	15.086	35%	14.230	34%
- waarvan LtV >75 ≤100%	9.285	22%	8.450	20%
- waarvan LtV >100 ≤110%	2.983	7%	3.182	8%
- waarvan LtV >110 ≤125%	1.979	5%	2.824	7%
- waarvan LtV > 125%	489	1%	797	2%
Totaal	42.780	100%	42.156	100%
Gewogen gemiddelde geïndexeerde LtV	77%		80%	
IFRS-waarderingsaanpassingen ³	415		667	
Spaardelen	2.100		2.088	
Kredietvoorziening	-84		-114	
Totaal particuliere hypotheek	45.211		44.797	

1 LtV op basis van geïndexeerde reële waarde onderpand

2 De omvang van de garanties gerelateerd aan NHG-gegarandeerde hypotheek loopt annuïtair af

3 Bestaande uit reële waardeaanpassingen van hypotheek gewaardeerd tegen reële waarde, reële waardeaanpassingen als gevolg van hedge accounting en amortisaties

De gewogen gemiddelde geïndexeerde LtV van de particuliere hypotheek verbeterde tot 77%, van 80% ultimo 2016. De bank indexeert de onderpandswaarden op basis van de waargenomen ontwikkeling van de huizenprijzen. Door de stijging hiervan, in combinatie met de positieve invloed van vervroegde aflossingen, vielen hypotheek in lagere LtV-buckets. De exposure in de LtV-klasse groter dan 125% daalde van € 962 miljoen ultimo 2016 tot € 586 miljoen.

In het eerste halfjaar van 2017 werd de maximale wettelijke Loan-to-Value (LtV) bij het afsluiten van de hypotheek in lijn met wettelijke aanbevelingen met 1%-punt verlaagd tot 101%.

Particuliere hypotheek naar aflossingsvorm

in miljoenen euro's	30 Juni 2017		31 December 2016	
Aflossingsvrij (100%)	12.801	28%	13.189	30%
Aflossingsvrij (gedeeltelijk)	12.320	27%	12.265	28%
Annuïtair	7.183	16%	5.783	13%
Belegging	3.083	7%	3.268	7%
Levensverzekering ¹	4.919	11%	5.185	12%
Banksparen	3.470	8%	3.604	8%
Lineair	674	2%	525	1%
Overig	430	1%	425	1%
Totaal	44.880	100%	44.244	100%
IFRS-waardeaanpassingen ²	415		667	
Voorziening	-84		-114	
Totaal particuliere hypotheek	45.211		44.797	

1 Inclusief spaarhypotheek waarvan de polis is ondergebracht bij een verzekeraar

2 Bestaande uit reële waardeaanpassingen van hypotheek gewaardeerd tegen reële waarde, reële waardeaanpassingen als gevolg van hedge accounting en amortisaties

Hypotheek afgesloten na 2013 komen alleen in aanmerking voor hypotheekrenteafrek indien deze in maximaal dertig jaar annuïtair of lineair worden afgelost. Hierdoor neemt zowel het brutobedrag als het aandeel in de totale particuliere hypotheekportefeuille van de annuïteitenhypotheek en lineaire hypotheek geleidelijk toe en neemt het aandeel van aflossingsvrije hypotheek geleidelijk af. De aflossingsvrije hypotheek gaat gepaard met een (aflossings)risico op de lange termijn. Wij zijn daarom in contact getreden met klanten die een groot risico lopen als hun hypotheek afloopt. Tijdens een persoonlijk gesprek bieden wij deze klanten verschillende mogelijkheden om dit risico te verminderen.

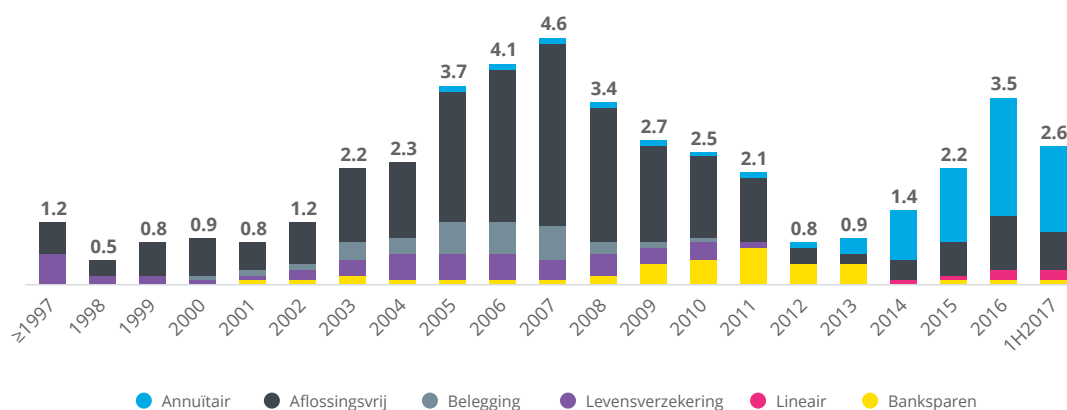
Particuliere hypotheek naar looptijd

in miljoenen euro's	30 Juni 2017		31 December 2016	
Variabel	3.021	7%	3.540	8%
≥ 1 en < 5 jaar rentevast	1.513	3%	1.757	4%
≥ 5 en < 10 jaar rentevast	5.707	13%	6.640	15%
≥ 10 en < 15 jaar rentevast	26.461	59%	24.604	56%
≥ 15 jaar rentevast	7.747	17%	7.262	16%
Overig	431	1%	441	1%
Totaal	44.880	100%	44.244	100%
IFRS-waardeaanpassingen ¹	415		667	
Voorziening	-84		-114	
Totaal particuliere hypotheek	45.211		44.797	

¹ Bestaande uit reële waardeaanpassingen van hypotheek gewaardeerd tegen reële waarde, reële waardeaanpassingen als gevolg van hedge accounting en amortisaties

De particuliere hypotheek met een rentevaste periode van 10 jaar of langer groeiden, waarmee de trend van de afgelopen jaren werd voortgezet. Daarentegen krompen de particuliere hypotheek met een rentevaste periode van minder dan 10 jaar. Deze verschuiving werd veroorzaakt door de aanhoudend lage renteomgeving. Eind juni 2017 bestonden de nieuwe aanbiedingen in de Nederlandse markt voor ongeveer 50% uit hypotheek met een rentevaste periode van langer dan 10 jaar.

Particuliere hypotheek naar jaar van oorsprong (in miljarden euro's)^{1,2}

¹ In de bedragen in deze grafiek zijn hypotheekherzieningen wel inbegrepen, maar de gepasseerde nog niet in het systeem verwerkte hypotheek, niet

² In 2007 is € 0,7 miljard aan particuliere hypotheek uit de acquisitie van RegioBank inbegrepen

De verdeling van afgesloten particuliere hypotheek naar jaar van oorsprong geeft nader inzicht in de onderliggende factoren die het algehele risicoprofiel beïnvloeden:

- ≤ 2004: Het risicoprofiel van deze hypotheek is relatief laag en stabiel vanwege de fase van de looptijd waarin deze hypotheek zich op dit moment bevinden en het feit dat ze meer dan vier jaar voor de economische crisis werden afgesloten (minder gevoelig voor macro-economische veranderingen).
- 2005-2008: De hypotheek die in deze periode zijn afgesloten zijn de belangrijkste oorzaak van het risicoprofiel van de totale hypotheekportefeuille. Veel van de daarmee samenhangende risico's hebben zich reeds voorgedaan en zijn aangepakt, wat heeft geleid tot een lager risicoprofiel vergeleken met de crisis.
- 2009-2011: Deze hypotheek werden aan strengere acceptatiecriteria onderworpen. Ze werden echter tegelijkertijd ook negatief beïnvloed door de gevolgen van de crisis. Evenals bij de hypotheek die in 2005-2008 zijn afgesloten, is de verwachting dat het risicoprofiel van deze hypotheek een verdere verbetering laat zien.
- 2012-2014: In deze periode lag het volume nieuwe hypotheek relatief laag, werden acceptatiecriteria naar aanleiding van externe regelgeving en intern beleid aangescherpt en stabiliseerde de macro-economische omgeving zich. Al deze factoren droegen eraan bij dat de nieuwe productie voor het overgrote deel uit annuïteitenhypotheek bestond en dat het gemiddelde risicoprofiel van deze hypotheek laag is.

- ≥ 2015 : Deze hypotheke staan slechts kort in de boeken, maar laten reeds in de eerste jaren nadat ze zijn afgesloten een benedengemiddeld risicoprofiel zien.

IFRS 9

In de eerste helft van 2017 werden de noodzakelijke voorbereidingen voor de implementatie van IFRS 9 getroffen. Er werden parallelle runs voor de belangrijkste IFRS 9-kredietportefeuilles uitgevoerd om de implementatie van de Expected Credit Loss (ECL) modellen en het Significant Increase in Credit Risk (SICR) kader te toetsen. Voor drie portefeuilles, dat wil zeggen particuliere hypotheke, Financial Markets en onderhandse leningen en duurzame kredieten van ASN Bank, zijn de eerste ECL-modellen als onderdeel van de parallelle run inmiddels volledig geïmplementeerd. Voor twee kleinere overige portefeuilles (overige particuliere en mkb-kredieten) is de ontwikkelingsfase van de ECL-modellen inmiddels afgerond.

Op basis van de uitkomsten van de parallelle runs is het grootste deel van de beleidsnota's die beschrijven waarom specifieke keuzes zijn gemaakt, afgerond. Daarnaast wordt het bijbehorende risicobeleid (d.w.z. risicorichtlijnen) opgesteld, dat vanaf 1 januari 2018 van kracht zal zijn.

Voor onze belangrijkste kredietportefeuille, de particuliere hypotheke, is het ECL-model onderworpen aan een intern validatieproces. In combinatie met de parallelle run heeft deze validatie geleid tot kleine modelwijzigingen. Deze zullen in de komende modelupdate worden meegenomen. Dit model zal in 2017 worden geïmplementeerd om er zeker van te zijn dat wij per 1 januari 2018 aan IFRS 9 voldoen. Om de lifetime ECL te berekenen, maakt het model gebruik van voorspelde macro-economische parameters zoals het werkloosheidscijfer, de waargenomen prijsontwikkeling in de huizenmarkt en rentetarieven. De lifetime Probability of Default (PD) is de belangrijkste kwantitatieve trigger bij het vaststellen van een SICR. Naast deze kwantitatieve PD-trigger zal meer kwalitatieve informatie worden opgenomen in het SICR-kader.

Renterisico bankboek

In het eerste halfjaar van 2017 is de rendementscurve weer wat steiler geworden. In januari en februari namen de vervroegde hypotheekaflossingen tijdelijk toe als gevolg van de invoering van rentemiddeling bij BLG Wonen en een groter aantal verhuizingen. De vroegtijdige renteherzieningen, met inbegrip van rentemiddeling op hypotheke, namen in de loop van de eerste helft van 2017 echter af, waardoor de vervroegde aflossingen stabiliseerden.

Daarnaast hebben we in het eerste halfjaar van 2017 een herzien model voor vervroegde aflossingen voor particuliere hypotheke geïmplementeerd. Dit model is gevoelig voor rentes en de huizenmarkt en voorspelt een lager aantal vervroegde aflossingen als verwacht wordt dat de rentes stijgen. Ook voorspelt het model een hoger aantal vervroegde aflossingen als het aantal verhuizingen naar verwachting toeneemt. Per saldo voorspelt het model een verlenging van de looptijd van de hypotheekportefeuille. In combinatie met de voortdurende grote vraag naar hypotheke met een lange looptijd, zou dit leiden tot een hogere duration van het eigen vermogen. Dit is grotendeels tenietgedaan door hedging met renteswaps. Per eind juni 2017 was de duration van het eigen vermogen 1,9 (ultimo 2016: 1,6).

Per eind juni 2017 bedroeg de Earnings at Risk (EaR) € 54 miljoen, tegenover € 50 miljoen ultimo 2016. De stijging vloeide met name voort uit de bovengenoemde extra renterisicohedging, wat leidde tot een hoger nettobedrag aan rentegevende kasstromen met een variabele rente. Dit heeft geleid tot een grotere kwetsbaarheid voor dalingen van de korte rente, wat wordt weerspiegeld in de hogere EaR.

Marktrisico

De Volksbank heeft een beperkte handelsportefeuille. Het marktrisico van deze portefeuille wordt op dagelijkse basis beheerd met limieten met een betrouwbaarheidsniveau van 99%. Eind juni 2017 was de totale 1-daagse Value at Risk-limiet € 1,9 miljoen en weerspiegelde daarmee het relatief lage risicoprofiel van deze activiteiten.

Niet-financiële risico's

Niet-financiële risico's kunnen voortkomen uit interne en externe omstandigheden. Deze risico's worden steeds materiëler door veranderende markten, politieke ontwikkelingen, historisch lage rentetarieven en strengere wet- en regelgeving. De belangrijkste ontwikkelingen op het gebied van niet-financiële risico's in de eerste helft van 2017 worden hieronder beschreven.

GEÏNTEGREERD CONTROL FRAMEWORK

In de eerste helft van 2017 hebben we de beheersing van de processen die onderdeel zijn van de meerjarenprogramma's Integrated Control Framework (ICF) en waardestroommanagement (WSM) verder verbeterd. We hebben het ICF verder geoptimaliseerd en periodiek geëvalueerd op basis van bijgewerkte actieplannen. De in de eerste helft van dit jaar uitgevoerde zelfbeoordeling van het ICF liet een aanzienlijke verbetering in de hele organisatie zien. Om ervoor te zorgen dat de verbeterde controleniveaus voortgezet kunnen worden, werken de ICF- en WSM-projectteams nauw samen om de activiteiten aan de eerste lijn over te dragen. De Volksbank zal haar beheerste en verantwoordelijke bedrijfsvoering verder blijven verbeteren. Deze verbeteringen zijn voornamelijk gericht op de interne controle en verantwoording, de kwaliteit van financiële en risicodata en klantintegriteit. De Volksbank voldoet per 31 maart 2017 aan de PERDARR-richtlijn¹⁰.

PLOFKRAKEN

De Nederlandse bankensector wordt geconfronteerd met een behoorlijk aantal plofkraaken, waarbij gebruik wordt gemaakt van steeds zwaardere explosieven. Gezien de grotere schade en het gevaar voor de omliggende woningen en bewoners, hebben we uit veiligheidsoverwegingen besloten een aantal van onze geldautomaten op hoog risicolocaties te sluiten. Wij hebben klanten in de omgeving van deze geldautomaten hierover geïnformeerd en zullen waar mogelijk alternatieven voor het opnemen van geld bieden.

MONITOREN VAN TRANSACTIES EN MELDEN VAN ONGEBRUIKELIJKE TRANSACTIES

De Volksbank beschermt de belangen van haar klanten, de maatschappij, haar medewerkers en de aandeelhouder door zich actief in te zetten voor het voorkomen van witwassen en terrorismefinanciering. De bank heeft verschillende procedures en maatregelen getroffen zodat de bank weet met wie zij zaken doet (Customer Due Diligence) en als poortwachter kan fungeren om ongewenste elementen in ons financiële stelsel waar nodig te identificeren, te weren en ongewenste transacties tegen te gaan. Wij willen voorkomen dat de integriteit van de Volksbank in gevaar komt, bijvoorbeeld doordat een relatie wordt aangegaan met personen die het vertrouwen in onze bank kunnen schaden of doordat de bank voor verkeerde doeleinden wordt misbruikt.

In 2016 heeft De Nederlandsche Bank (DNB) een themaonderzoek uitgevoerd bij de Volksbank gericht op de maatregelen die de bank heeft getroffen ter voorkoming van witwassen en terrorismefinanciering. Op basis van dit onderzoek heeft DNB geconcludeerd dat aanvullende maatregelen op het gebied van transactiemonitoring en het melden van ongebruikelijke transacties vereist zijn. Naar aanleiding van dit onderzoek heeft DNB de Volksbank twee maatregelen opgelegd. De eerste maatregel is een aanwijzing om de processen te verbeteren, in het bijzonder gaat het hierbij om een uitbreiding van de transactiemonitoringsscenario's en een verbetering in scenariomanagement. Hiermee komt de Volksbank tot het gewenste volwassenheidsniveau en worden maatregelen getroffen om tot een duurzame beheersing te komen ten aanzien van de voortdurende controle op transacties en het gedrag van klanten. De tweede maatregel is een bestuurlijke boete van € 500.000,- wegens het niet (onverwijld) melden van ongebruikelijke transacties. De boete betrof zeven transacties die hebben plaatsgevonden in de periode 6 januari 2015 tot 25 juli 2016. Uit de beoordeling van de transacties heeft de Volksbank naar de mening van DNB geen juiste beslissing genomen door de transacties niet te melden bij de Financial Intelligence Unit – the Netherlands (FIU-NL). De Volksbank heeft de transacties nadien alsnog gemeld. Mede naar aanleiding van de bevindingen en maatregelen opgelegd door DNB is de Volksbank reeds in 2016 initiatieven gestart om processen en maatregelen die erop zien dat klanten en transacties voortdurend worden gemonitord, aan te scherpen. De doelstelling van deze aanvullende maatregelen is om de effectiviteit van procedures en systemen op dit gebied te verhogen zodat de integriteitsrisico's op dit gebied voor de Volksbank bij voortduring adequaat worden gemitigeerd. De uitvoering van de maatregelen ligt op schema en wordt naar verwachting eind 2017 afgerond.

Recent heeft de Volksbank haar beleid ten aanzien van klantintegriteit en naleving van de sanctieregelgeving kritisch beoordeeld en aangescherpt. In combinatie met het al langer lopende verbetertraject Klantintegriteit en de hierboven beschreven maatregelen is de Volksbank ervan overtuigd het gewenste volwassenheidsniveau te bereiken.

¹⁰In lijn met het rapport van het Bazels Comité 'Principles for Effective Risk Data Aggregation and Risk Reporting

Kapitaalmanagement

Kapitalisatie

CRR/CRD IV-vereisten per 1 januari 2017

	Totaal Kapitaal		waarvan Tier 1 kapitaal		waarvan Tier 1-kernkapitaal	
	2017	volledig ingefaseerd (2019)	2017	volledig ingefaseerd (2019)	2017	volledig ingefaseerd (2019)
Pillar 1-eis	8,00%	8,00%	6,00%	6,00%	4,50%	4,50%
Pillar 2-eis	3,00%	3,00%	3,00%	3,00%	3,00%	3,00%
Totale SREP-kapitaaleis	11,00%	11,00%	9,00%	9,00%	7,50%	7,50%
Kapitaalconserveringsbuffer	1,25%	2,50%	1,25%	2,50%	1,25%	2,50%
Overige systeemrelevante instellingenbuffer	0,50%	1,00%	0,50%	1,00%	0,50%	1,00%
Contracyclische kapitaalbuffer	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Gecombineerde buffereis	1,75%	3,50%	1,75%	3,50%	1,75%	3,50%
Totale kapitaaleis	12,75%	14,50%	10,75%	12,50%	9,25%	11,00%

Vanaf 1 januari 2017 is de Volksbank verplicht te voldoen aan een minimale totale kapitaaleis van 12,75% (Overall Capital Requirement, OCR), waarvan ten minste 9,25% uit Tier 1-kernkapitaal bestaat. Deze verplichting vloeit voort uit het door de Europese Centrale Bank (ECB) uitgevoerde SREP.

De OCR geldt als trigger voor het maximaal uitkeerbare bedrag (Maximum Distributable Amount, MDA) en omvat een Pillar 1 kapitaaleis van 8,0%, de Pillar 2 Tier 1-kernkapitaaleis van 3,0% voor 2017 (samen de totale SREP-kapitaaleis (Total SREP Capital Buffer, TSCR)) en de gecombineerde buffereis van 1,75% (Combined Buffer Requirement, CBR) voor 2017.

De als Tier 1-kernkapitaal aan te houden CBR bestaat uit een kapitaalconserveringsbuffer, een buffer voor overige systeemrelevante instellingen (O-SII buffer) en een contracyclische kapitaalbuffer. De kapitaalconserveringsbuffer is per 1 januari 2017 gelijk aan 1,25% en stijgt met 0,625% per jaar tot 2,5% per 1 januari 2019. Per 1 januari 2017 is de O-SII buffer voor de Volksbank gelijk aan 0,5%. Deze buffer zal daarna met 0,25% per jaar toenemen tot 1% is bereikt in 2019. De contracyclische kapitaalbuffer voor exposures op Nederlandse tegenpartijen is momenteel 0%. Volledig ingefaseerd is de totale kapitaaleis voor de Volksbank op basis van het 2017 SREP dan ook gelijk aan 14,50%, inclusief ten minste 11,00% aan Tier 1-kernkapitaal.

De Volksbank streeft naar een Tier 1-kernkapitaalratio van ten minste 15%. Bij deze doelstelling is een managementbuffer inbegrepen en wordt rekening gehouden met de uit het SREP voortvloeiende Pillar 2-Guidance, in aanvulling op het Tier 1-kernkapitaaldeel van de totale kapitaaleis.

Kapitalisatie

in miljoenen euro's	CRD IV transitioneel			CRD IV volledig ingefaseerd		
	30 juni 2017	31 december 2016	30 juni 2016	30 juni 2017	31 december 2016	30 juni 2016
Eigen vermogen toe te schrijven aan aandeelhouder	3.543	3.541	3.432	3.543	3.541	3.432
Niet aanmerking komende tussentijdse winsten	-145	-223	-170	-145	-223	-170
Niet in aanmerking komend onverdeeld resultaat voorgaande jaren	--	--	-1	--	--	-1
Eigen vermogen voor CRD IV-doeleinden	3.398	3.318	3.261	3.398	3.318	3.261
Toenamen van aandelenkapitaal die voortvloeien uit gesecuritiseerde activa	--	--	--	--	--	--
Cashflow hedge reserve	-40	-44	-51	-40	-44	-51
Reële waardereserve	-20	-54	-67	--	--	--
Overige prudentiële aanpassingen	-4	-3	-3	-4	-3	-3
Totaal prudentiële filters	-64	-101	-121	-44	-47	-54
Immateriële vaste activa	-14	-15	-14	-14	-15	-14
Uitgestelde belastingvorderingen	--	--	--	--	--	--
IRB-tekort	-36	-38	-43	-40	-47	-54
Totaal kapitaalafrekeposten	-50	-53	-57	-54	-62	-68
Totaal voorgeschreven aanpassingen op het eigen vermogen	-114	-154	-178	-98	-109	-122
CRD IV Tier 1-kernkapitaal	3.284	3.164	3.083	3.300	3.209	3.139
Aanvullend Tier 1-kapitaal	--	--	--	--	--	--
Tier 1-kapitaal	3.284	3.164	3.083	3.300	3.209	3.139
Tier 2-vermogensbestanddelen	500	500	500	500	500	500
IRB-tekort	-4	-9	-11	--	--	--
Tier 2-kapitaal	496	491	489	500	500	500
Totaal kapitaal	3.780	3.655	3.572	3.800	3.709	3.639
Risicogewogen activa	10.060	10.824	11.610	10.060	10.824	11.610
Risico-exposure gedefinieerd door CRR	60.207	60.331	63.901	60.215	60.360	63.957
Tier 1-kernkapitaalratio	32,6%	29,2%	26,6%	32,8%	29,6%	27,0%
Tier 1-ratio	32,6%	29,2%	26,6%	32,8%	29,6%	27,0%
Totaal kapitaalratio	37,6%	33,8%	30,8%	37,8%	34,3%	31,3%
Leverage ratio	5,5%	5,2%	4,8%	5,5%	5,3%	4,9%

In het eerste halfjaar van 2017 steeg het eigen vermogen met € 2 miljoen tot € 3.543 miljoen, als gevolg van een winstinhouding van € 177 miljoen over de eerste helft van 2017, vooral tenietgedaan door de dividenduitkering over 2016 (€ 135 miljoen) en een daling van de reëlewaardereserve (€ 36 miljoen).

Om het eigen vermogen voor Capital Requirements Directive IV (CRD IV)-doeleinden vast te stellen, worden de niet in aanmerking komende tussentijdse winsten afgetrokken van het eigen vermogen. Na de winstbestemming door de algemene vergadering van aandeelhouders in april 2017 zijn de niet in aanmerking komende tussentijdse winsten per ultimo 2016 van € 223 miljoen aan het Tier 1-kernkapitaal toegevoegd. Dit bedrag bestond uit de nettowinst over het vierde kwartaal van 2016 en een dividendreservering¹¹ over het jaar 2016. De nettowinst over het eerste kwartaal van 2017 is aan het Tier 1-kernkapitaal toegevoegd en bedroeg € 32 miljoen na aftrek van een dividendreservering van 60%. De niet in aanmerking komende tussentijdse winsten bedroegen € 145 miljoen en bestonden uit de volledige nettowinst over het tweede kwartaal van 2017 en de dividendreservering van 60% over het eerste kwartaal van 2017.

Om het CRD IV Tier 1-kernkapitaal vast te stellen, ondergaat het eigen vermogen voor CRD IV-doeleinden een aantal voorgeschreven aanpassingen. In het eerste halfjaar van 2017 vond de belangrijkste wijziging plaats in de aanpassing voor de reëlewaardereserve. De reëlewaardereserve, die onder het eigen vermogen valt, daalde met € 36 miljoen, van € 132 miljoen naar € 96 miljoen. Ultimo 2016 werd echter 40% van de reëlewaardereserve (€ 54 miljoen) als voorgeschreven aanpassing afgetrokken, terwijl dit eind juni 2017 slechts 20% (€ 20 miljoen) was.

¹¹ De dividendreservering is gebaseerd op de bovengrens van de beoogde bandbreedte voor de pay-out ratio, zoals voorgeschreven door toezichthouders.

Al met al steeg het CRD IV Tier 1-kernkapitaal met € 120 miljoen tot € 3.284 miljoen. Het Tier 2-kapitaal bedroeg € 496 miljoen, inclusief een wettelijke aanpassing van € 4 miljoen gerelateerd aan het IRB-tekort.

De transitionele Tier 1-kernkapitaalratio van de Volksbank steeg naar 32,6%, van 29,2% ultimo 2016, gedreven door een toename in Tier1-kernkapitaal en een daling in risicogewogen activa. De volledig ingefaseerde Tier 1-kernkapitaalratio steeg tot 32,8%, van 29,6% ultimo 2016. De Tier 1-kernkapitaalratio bleef ruim boven onze doelstelling van tenminste 15%.

De transitionele leverage ratio steeg van 5,2% ultimo 2016 naar 5,5%, voornamelijk als gevolg van de stijging van het Tier 1-kernkapitaal met € 120 miljoen. De noemer van de leverage ratio (risico-exposuremaatregel zoals gedefinieerd door de Capital Requirements Regulation (CRR)) bleef vrijwel stabiel op € 60,2 miljard.

De leverage ratio van 5,5% ligt ruim boven de verwachte toekomstige eis van 4% en onze doelstelling van 4,25%. Onder de huidige regelgeving is de hoeveelheid benodigd kapitaal om aan het leverage ratio-vereiste te voldoen hoger dan de hoeveelheid kapitaal benodigd om aan de risicogewogen kapitaalratiovereisten te voldoen. Dit is een gevolg van de focus van de Volksbank op particuliere hypotheeklen, een activiteit met een laag risico en een dienovereenkomstig lage risicoweging.

Risicogewogen activa (RWA)

in miljoenen euro's	30 juni 2017	31 December 2016	30 juni 2016
Kredietrisico - Internal ratings based (IRB)	5.883	6.508	7.058
Kredietrisico - gestandaardiseerde benadering (SA)	2.159	2.222	2.292
Operationeel risico	1.672	1.672	1.698
Marktrisico	71	88	150
Credit Valuation Adjustment (CVA)	275	334	412
Totaal	10.060	10.824	11.610

De RWA daalden met € 764 miljoen tot € 10.060 miljoen. Deze afname is vooral toe te schrijven aan een vermindering van € 625 miljoen gerelateerd aan het kredietrisico van de particuliere hypotheekportefeuille, berekend volgens de interne rating benadering (IRB approach). De daling vloeide hoofdzakelijk voort uit de lagere Probabilities of Default (PD's) en Loss Given Defaults (LGD's) als gevolg van de verbeterde economische omstandigheden. De volgens de gestandaardiseerde benadering (Standardised Approach, SA) berekende RWA voor kredietrisico daalden met € 63 miljoen naar € 2.159 miljard. RWA voor operationeel risico, marktrisico en de Credit Valuation Adjustment namen samen af met € 76 miljoen tot € 2.018 miljard.

De gemiddelde risicoweging (RWA-density) van de particuliere hypotheeklen daalde verder tot 13,5%, van 15,0% ultimo 2016. In december 2014 kreeg de Volksbank toestemming om haar IRB-model te gebruiken voor de berekening van de kapitaalvereisten van haar hypotheekportefeuille. Dit was onder de verplichting om een nieuwe *Margin of Conservatism* (MoC) te ontwikkelen, waarvoor de Volksbank in december 2016 een aanvraag heeft ingediend. In juli 2017 heeft de ECB de voorlopige bevindingen van de beoordeling van het IRB-model medegedeeld, inclusief de voorgestelde MoC en het voornemen om voor de Volksbank een voorwaarde te stellen voor een proportionele conservatieve aanpassing aan de MoC totdat de in de beoordeling vastgestelde bevindingen zijn opgelost. Er worden momenteel besprekingen gevoerd tussen de Volksbank en de ECB over de bevindingen en bijbehorende tijdslijnen. De uiteindelijke impact en timing van de tijdelijke aanpassing aan de MoC zullen daarom pas kunnen worden vastgesteld zodra we de definitieve beslissing over de beoordeling hebben ontvangen. De toepassing van de uit de voorlopige bevindingen voortvloeiende wijzigingen op de cijfers van eind juni 2017 zou resulteren in een toename in de RWA-density met circa 1,5%-punt.

BCBS-consultaties: herziene standaardbenadering voor het kredietrisico van RWA

Het BCBS is voornemens het output floor-raamwerk op basis van SA's voor het vaststellen van risicogewogen RWA te herzien. Daarnaast wordt de SA voor kredietrisico-RWA zodanig herzien dat deze risicogevoeliger is. Als gevolg van de zogeheten output floor kunnen banken die van een IRB-model gebruikmaken verplicht worden SA's toe te passen om hun RWA en risicogewogen kapitaalratio's te berekenen. De Volksbank past op dit moment de IRB-benadering toe om de risicoweging van haar particuliere hypotheeklen te bepalen, die per het einde van het eerste halfjaar van 2017 uitkomt op een gemiddelde van 13,5%. Op basis van een Quantitative Impact Study (QIS) die in april 2016 is uitgevoerd, zou de gemiddelde risicoweging van de particuliere hypotheeklen van de Volksbank onder de herziene SA aanzienlijk kunnen toenemen na toepassing van een output floor van 75%. Verder kan de risicoweging van particuliere hypotheeklen bij de

herziene SA oplopen tot 100% als de vereiste documentatie niet aanwezig is. De behandeling van NHG-gegarandeerde hypotheke komt in het consultatiedocument niet aan de orde.

Op 6 december 2016 heeft het BCBS een notitie aan de Governors and Heads of Supervision (GHOS) verstrekt waarin de belangrijkste punten van een compromispakket uiteen worden gezet. Met betrekking tot de herziene SA voor kredietrisico-RWA werd onder meer voorgesteld om voor exposures op residentieel vastgoed een benadering toe te staan waarbij leningen worden gesplitst, zulks ter keuze van de nationale toezichthouder. Op 19 mei 2017 werd aan de GHOS een nieuwe notitie van het BCBS verstrekt over de voortgang in het afronden van de Basel III-herzieningen. Ten aanzien van de output floor heeft de meerderheid van de comitésleden als compromis haar steun uitgesproken voor een totale output floor van 75%, die van 2021 tot 2027 wordt ingefaseerd. Met betrekking tot de SA voor kredietrisico voor exposures op residentieel vastgoed worden risicowegingen van 20% tot 70% voorgesteld, al naargelang de LtV-ratio (Loan-to-Value) van de leningen, waarbij van 2021 tot 2027 een maximaal risicowegingsplafond wordt ingefaseerd.

Ook indien ervan wordt uitgegaan dat het voorgestelde BCBS-compromis ten aanzien van de output floor op basis van de RWA ingevolge de SA's wordt aanvaard, verwachten we dat de Tier 1-kernkapitaalratio nog altijd boven onze minimumdoelstelling van 15% zal uitkomen. Hierdoor kunnen we ons groeitraject voortzetten en dividend uit onze winst uitkeren. We zullen de ontwikkelingen nauwlettend volgen en onze kapitaalplanning aanpassen indien en wanneer dat nodig is.

BCBS-consultaties: beperkingen ten aanzien van interne modellen-benaderingen

In juni 2016 voerde het BCBS een extra ad hoc QIS uit om het effect van het voorstel met betrekking tot bepaalde beperkingen op IRB-modellen te beoordelen. Op basis van deze ad hoc QIS is het effect op de RWA-densiteit van de particuliere hypotheke van de Volksbank naar verwachting beperkt tot circa 1%-punt.

BCBS-consultaties: gestandaardiseerde meetbenadering voor operationeel risico

Het BCBS heeft voorgesteld om het herziene kapitaalraamwerk voor operationeel risico te stoelen op één enkele, niet-modelmatige methode: de gestandaardiseerde meetbenadering (Standardised Measurement Approach, SMA). Deze zal naar verwachting vanaf 2021 worden ingevoerd (volledig ingefaseerd in 2027). De Volksbank maakt voor het meten van het operationele risico reeds gebruik van de SA die op de winst-en verliesrekening is gebaseerd. Het geschatte effect van het BCBS-voorstel is daarom naar verwachting beperkt.

IFRS 9

Vanaf 1 januari 2018 is de Volksbank verplicht om de IFRS 9 Classification and Measurement and Expected Credit Loss (ECL) impairment-eisen (IFRS 9) toe te passen. De invoering van IFRS 9 geeft ons de mogelijkheid om de classificatie van de voormalige DBV-hypotheke in overeenstemming te brengen met onze overige hypotheke. Vanaf 1 januari 2018 worden de DBV-hypotheke geherclassificeerd van reële waarde naar geamortiseerde kostprijs. Als gevolg hiervan verwacht de Volksbank een negatief effect op het eigen vermogen en het Tier 1-kernkapitaal. Per 30 juni 2017 zou dit negatieve effect € 113 miljoen na belasting bedragen en -1,1%-punten op de Tier 1-kernkapitaalratio. Het uiteindelijke effect is afhankelijk van onder meer de renteontwikkelingen in de tweede helft van 2017. Als gevolg van de herclassificatie wordt de huidige volatiliteit in de winst-en verliesrekening in verband met de DBV-hypotheekportefeuille vanaf 2018 volledig geëlimineerd.

Daarnaast zal de overgang naar de verantwoording op basis van het verwachte verlies ingevolge IFRS 9 leiden tot een stijging van de voorzieningen voor leningen. Dit zal ook een negatief effect hebben op het eigen vermogen en het Tier 1-kernkapitaal. Het effect is nog wel onderhevig aan portefeuilleontwikkelingen, aanstaande modelverbeteringen, wijzigingen in de Significant Increase in Credit Risk (SICR) definities en macro-economische ontwikkelingen. Onder voorbehoud hiervan bedraagt het verwachte volledig ingefaseerde effect van zowel de DBV-herclassificatie als de stijging van de voorzieningenniveaus op de Tier1-kernkapitaalratio per 30 juni 2017 ongeveer -1,4%-punten.

Gone concern-kapitaal: MREL en TLAC

Sinds 1 januari 2016 bestaat ingevolge de Nederlandse Implementatiewet Europees kader voor herstel en afwikkeling van banken en beleggingsondernemingen (Bank Recovery and Resolution Directive, BRRD) de verplichting voor aandeelhouders en schuldeisers om ten minste 8% van de totale verplichtingen (inclusief toetsingsvermogen) te voldoen of, onder bepaalde condities, 20% van de RWA, voordat middelen uit het Europees resolutiefonds kunnen worden aangewend voor een bank die in staat van afwikkeling is. Om een effectieve toepassing van het

afwikkelingsinstrument van bail-in mogelijk te maken, wordt onder de Nederlandse BRRD-wet een minimumvereiste ingevoerd voor toetsingsvermogen en in aanmerking komende verplichtingen (Minimum Requirement for Own Funds and Eligible Liabilities, MREL) als een gemakkelijk bail-inbare buffer om verliezen mee op te vangen. Het bankspecifieke MREL-vereiste zal door de afwikkelingsautoriteiten (Single Resolution Board (SRB) en National Resolution Authority (NRA)) worden bepaald en is nauw verbonden met de resolutiestrategie voor elke bank. De bankspecifieke voor MREL in aanmerking komende verplichtingen zullen eveneens in de komende jaren door de afwikkelingsautoriteiten worden bepaald. MREL-verplichtingen zullen, naast het eigen vermogen, bestaan uit aanvullend Tier 1 (AT1)-kapitaal, Tier 2-kapitaal, achtergesteld vermogen dat geen Tier 1- of Tier 2-kapitaal is en eventueel overige in aanmerking komende verplichtingen.

Per 2016 werd de Nederlandse faillissementswet zodanig aangepast dat deposito's van natuurlijke personen en het midden- en kleinbedrijf bij een normale faillissementsprocedure hoger gerangschikt zijn dan de vorderingen van gewone concurrente, niet-bevoorrechte schuldeisers. Omdat deze verplichtingen in de nationale faillissementsrangorde voorrang krijgen, komen deposito's van natuurlijke personen en mkb-ondernemingen volgens de BRRD niet in aanmerking voor MREL.

Op 23 november 2016 stelde de EC voor de BRRD (BRRD II), de Single Resolution Mechanism Regulation (SRMR), de CRR en de CRD IV te wijzigen. Volgens het BRRD II-voorstel moeten afwikkelingsautoriteiten kunnen eisen dat aan de MREL wordt voldaan met eigen vermogen en achtergestelde verplichtingen, in het bijzonder wanneer bij een afwikkeling de verliezen van niet-achtergestelde schuldeisers die bij de bail-in zijn betrokken waarschijnlijk meer zullen bedragen dan hun mogelijke verliezen in geval van faillissement. In het BRRD II-voorstel is een EU-brede wijziging van de rangorde van schuldeisers opgenomen door een nieuwe vermogenscategorie in het leven te roepen: 'niet-preferente' niet-achtergestelde schuld (senior resolution notes). Deze categorie zal gedurende een afwikkeling alleen bij een bail-in worden betrokken nadat andere kapitaalinstrumenten zijn aangesproken, voor andere niet-achtergestelde verplichtingen. De EU zal dit voorstel naar verwachting in de komende maanden goedkeuren en een wijziging van de Nederlandse faillissementswetgeving kan in de tweede helft van 2018 worden geïmplementeerd.

Begin februari 2017 heeft de SRB ons geïnformeerd dat zij het aanwijzen van de Volksbank N.V. als afwikkelingsentiteit ondersteunt. Het laatste MREL-vereiste, de overgangperiode en de definitie van specifiek voor de Volksbank in aanmerking komende verplichtingen zijn nog niet bekendgemaakt. Behoudens ontwikkelingen in wet- en regelgeving en marktontwikkelingen is de Volksbank voornemens de bovengenoemde senior resolution notes uit te geven. Deze zijn achtergesteld aan andere senior obligaties, maar hebben voorrang boven Tier 2-obligaties. De Volksbank gaat hiertoe over zodra er voldoende duidelijkheid is over de toepasselijke eisen.

MREL

in miljoenen euro's	30 Juni 2017	31 December 2016
Tier 1-kernkapitaal	3.284	3.164
Tier 2-kapitaal	496	491
Totaal kapitaal	3.780	3.655
Overige in aanmerking komende ongedekte verplichtingen met resterende looptijd langer dan 1 jaar	1.027	1.126
Totaal kapitaal inclusief overige in aanmerking komende verplichtingen	4.807	4.781
Risico-exposure gedefinieerd door BRRD (MREL)	59.552	59.636
Risicogewogen activa	10.060	10.824

MREL BRRD

MREL (Totaal kapitaal)	6,3%	6,1%
MREL (Totaal kapitaal inclusief overige in aanmerking komende verplichtingen)	8,1%	8,0%

MREL Risicogewogen activa

MREL (Totaal kapitaal)	37,6%	33,8%
MREL (Totaal kapitaal inclusief overige in aanmerking komende verplichtingen)	47,8%	44,2%

Inclusief het totale kapitaal en alle overige ongedekte verplichtingen die volgens de huidige BRRD voor MREL in aanmerking komen, bedroeg de risico-ongewogen MREL-ratio 8,1% (ultimo 2016: 8,0%), waarbij de beschikbare voor MREL in aanmerking komende verplichtingen € 4.807 miljoen bedroegen. De risicogewogen MREL-ratio was gelijk aan 47,8% (ultimo 2016: 44,2%).

De risico-ongewogen MREL-ratio, met alleen in aanmerking komende verplichtingen die zijn achtergesteld aan uitstaande ongedekte verplichtingen, bedroeg 6,3% (ultimo 2016: 6,1%). Daarbij bedroegen de beschikbare voor MREL in aanmerking komende verplichtingen die zijn achtergesteld aan reeds uitstaande ongedekte verplichtingen € 3.780 miljoen. Volgens deze definitie was de risicogewogen MREL-ratio gelijk aan 37,6% (ultimo 2016: 33,8%). De in aanmerking komende verplichtingen die zijn achtergesteld aan reeds uitstaande ongedekte verplichtingen bestonden uit Tier 1-kernkapitaal en Tier 2-kapitaal.

Op basis van de huidige kapitaalpositie, en indien ervan wordt uitgegaan dat de risico-ongewogen MREL van 8% moet worden opgevuld met senior resolution notes, verwacht de Volksbank de komende jaren voor circa € 1,2 miljard aan deze notes uit te geven.

Dividend

De Volksbank heeft voor de dividenduitkering een beoogde bandbreedte vastgesteld van 40%-60% van het gecorrigeerde nettoresultaat¹². Binnen deze bandbreedte streven we naar een stabiel, progressief (licht stijgend) dividend, waarbij een dividendrendement van 5% over de investering van € 2,7 miljard van de Staat in onze bank als uitgangspunt wordt genomen. Overeenkomstig dit beleid heeft de Volksbank in april 2017 een dividend van € 135 miljoen uitgekeerd ten laste van het jaarresultaat over 2016.

¹² Het gerapporteerde nettoresultaat, gecorrigeerd voor reële waardeveranderingen van de DBV-hypotheekportefeuille en daaraan verbonden derivaten.

Liquiditeit en financiering

Liquiditeit

De Volksbank behield in het eerste halfjaar van 2017 een sterke liquiditeitspositie die ruim voldeed aan zowel interne doelstellingen als wettelijke eisen.

Belangrijke liquiditeitsindicatoren

	30 Juni 2017	31 December 2016	30 Juni 2016
LCR	>100%	>100%	>100%
NSFR	>100%	>100%	>100%
Loan-to-Deposit ratio ¹	103%	103%	99%
Liquiditeitsbuffer (in miljoenen euro's)	11.836	10.533	11.189

1 De Loan-to-Deposit ratio is berekend door retail leningen te delen door retail financieringen. Vanaf 30 juni 2017 worden de retail leningen gecorrigeerd voor reële waardeaanpassingen als gevolg van hedge accounting. De vergelijkende cijfers zijn dienovereenkomstig aangepast.

De Loan-to-Deposit ratio van 103% was gelijk aan het percentage per ultimo 2016, doordat kredieten en deposito's met vergelijkbare bedragen toenamen. Kredieten namen met € 0,6 miljard toe als gevolg van de groei van de particuliere hypotheekportefeuille, en deposito's namen met € 0,5 miljard toe, hoofdzakelijk als gevolg van een toename van particuliere spaartegoeden.

De Liquidity Coverage Ratio (LCR) en de Net Stable Funding Ratio (NSFR) bleven ruim boven het (toekomstige) wettelijke minimum van 100%. De LCR van de Volksbank is gebaseerd op de LCR Delegated Act-definitie die 1 oktober 2015 van kracht werd voor banken binnen de Europese Unie. Het wettelijke minimum van 100% voor de LCR is al van toepassing, terwijl het wettelijke minimum van 100% voor de NSFR vanaf 2018 gaat gelden.

De Volksbank houdt een liquiditeitsbuffer aan, waaronder de kaspositie, teneinde onverwachte schommelingen/stijgingen in de liquiditeitsbehoefte te kunnen opvangen. In normale omstandigheden is de kaspositie de bron van liquiditeit waarmee we reguliere verplichtingen nakomen. Naast de kaspositie bestaat de liquiditeitsbuffer uit (zeer) liquide beleggingen die beleenbaar zijn bij de ECB en verkoopbaar zijn in (zeer) liquide markten of die kunnen worden gebruikt in een repotransactie. De onderstaande tabel geeft de verdeling van de liquiditeitsbuffer weer, waarbij de liquide activa zijn opgenomen tegen de marktwaarde na toepassing van de door de ECB bepaalde haircut.

Samenstelling van de liquiditeitsbuffer

in miljoenen euro's	30 Juni 2017	31 December 2016	30 Juni 2016
Kaspositie ¹	3.314	2.816	3.086
Staatsobligaties	2.563	2.713	2.746
Regionale/lokale overheden en supranationals	805	755	719
Overige liquide activa	377	351	294
Beleenbare interne RMBS	4.777	3.898	4.344
Liquiditeitsbuffer	11.836	10.533	11.189

1 Per december 2016 is de definitie van de kaspositie gewijzigd. De kaspositie omvat de centrale bankreserves, het saldo op rekeningen bij correspondentbanken en contractuele wholesale kasstromen die binnen maximaal tien dagen vervallen. De kaspositie wijkt hierdoor af van het in de balans opgenomen saldo kas en kasequivalenten. De vergelijkende cijfers zijn overeenkomstig aangepast.

In het eerste halfjaar van 2017 nam de liquiditeitsbuffer met € 1,3 miljard toe tot € 11,8 miljard, waarvan € 0,8 miljard vanwege andere liquide activa dan kaspositie. De dekkingswaarde van beleenbare interne Residential Mortgage Backed Securities (RMBS) nam met € 0,9 miljard toe, voornamelijk doordat Lowland 1 in februari 2017 op de eerste calldatum werd vervangen door Lowland 4 (met een hogere dekkingswaarde).

De kaspositie nam met € 0,5 miljard toe tot € 3,3 miljard. De financieringsbehoefte, die met name voortvloeide uit een groei van de particuliere hypotheek van € 0,4 miljard en de aflossing van kapitaalmarktfinancieringen van € 1,3 miljard, werd meer dan gecompenseerd door een instroom van kasmiddelen en een toename in cash managementbeleggingen binnen tien dagen.

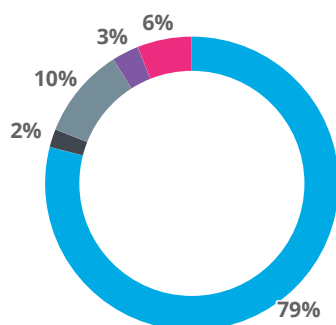
De omvang van de kortlopende cash management-beleggingen van de Volksbank buiten de definitie van de kaspositie om bedroeg per 30 juni 2017 € 1,0 miljard (€ 2,0 miljard ultimo 2016). Deze beleggingen zijn ook beschikbaar als liquide activa op korte termijn.

Financiering

Particuliere spaartegoeden zijn de primaire financieringsbron van de Volksbank. Daarnaast trekt de Volksbank financiering aan via de kapitaalmarkt. Omdat we streven naar diversificatie van financieringsbronnen op de kapitaalmarkt, financieren we onszelf met verschillende financieringsinstrumenten met een spreiding in looptijd, markt, regio en type beleggers.

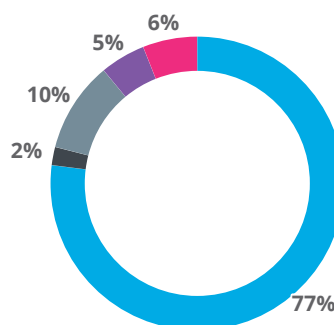
Via onze verschillende merken trekken we termijndeposito's, direct opvraagbaar spaargeld en rekening-courantsaldi van particulieren aan. Bovendien financiert de Volksbank zichzelf met spaartegoeden en rekening-courantsaldi van mkb-klanten. In het eerste halfjaar van 2017 steeg de van klanten afkomstige financiering tot € 46,7 miljard, van € 46,2 miljard ultimo 2016.

Samenstelling vermogen en schulden juni 2017: € 61.0 miljard

- Spaargelden en overige schulden aan klanten
- Schulden aan banken
- Schuldbewijzen (incl. achtergesteld)
- Overige
- Eigen vermogen

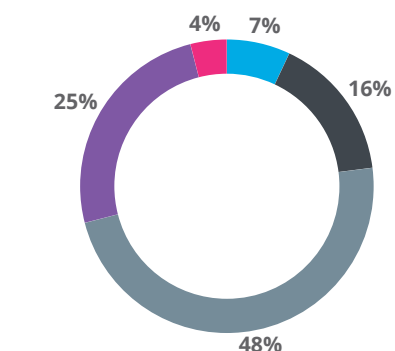
Samenstelling vermogen en schulden december 2016: € 61.6 miljard

Bovenstaande grafieken geven een overzicht van de samenstelling van de totale passiva per 30 juni 2017 en ultimo 2016. De gepresenteerde informatie is gebaseerd op de boekwaarde van deze posities. Het percentage van onze financiering dat uit spaartegoeden en overige schulden aan klanten bestaat, steeg naar 79%, van 77% per ultimo 2016.

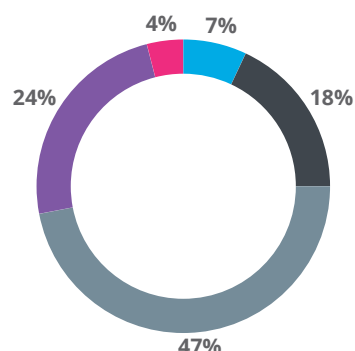
In mei 2017 is de Volksbank overgegaan tot een openbare uitgifte van € 0,5 miljard aan covered bonds met een looptijd van 10 jaar. In de eerste helft van 2017 heeft daarnaast een onderhandse plaatsing plaatsgevonden van in totaal € 221 miljoen aan covered bonds met een looptijd van 16 tot 20 jaar.

Samenstelling kapitaalmarktfinanciering juni 2017: € 6.8 miljard ¹

● Achtergesteld ● Senior unsecured
● Covered bonds ● RMBS
● Overige kapitaalmarktfinanciering

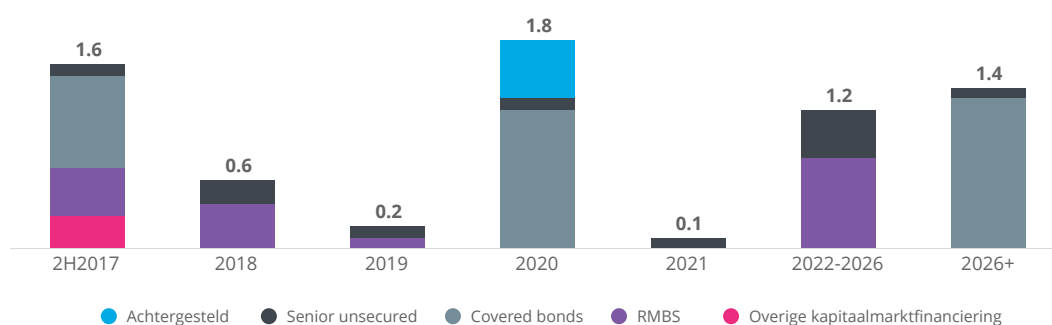
Samenstelling kapitaalmarktfinanciering december 2016: € 7.4 miljard ¹

¹ De figuren geven een overzicht van de uitstaande kapitaalmarktfinanciering met een oorspronkelijke looptijd van meer dan één jaar per 30 juni 2017 en ultimo 2016. In de balans is deze kapitaalmarktfinanciering opgenomen onder schuldbewijzen, schulden aan banken en overige schulden aan klanten. De gepresenteerde informatie is gebaseerd op de nominale waarde van de (gehedgde) posities. Deze nominale waarde verschilt van de IFRS-waardering in de balans, die hoofdzakelijk is gebaseerd op de gearmorteerde kostprijs.

De wijziging in de kapitaalmarktfinancieringsmix in het eerste halfjaar van 2017 was voornamelijk het gevolg van de aflossing van covered bonds (€ 1,0 miljard) en senior unsecured financiering (€ 0,3 miljard), naast de openbare en onderhandse covered bonds uitgifte van € 0,7 miljard.

Verval kapitaalmarktfinanciering (in € miljarden) ¹

¹ Deze grafiek geeft een overzicht van het verval van de uitstaande kapitaalmarktfinanciering met een oorspronkelijke looptijd van meer dan één jaar, ervan uitgaande dat deze op de eerste calldata wordt afgelost.

Verantwoordelijkheidsverklaring

Op grond van artikel 5:25d, lid 2(c) van de Wet op het financieel toezicht (Wft), verklaren de leden van de directie dat, voor zover hen bekend:

- De verkorte geconsolideerde tussentijdse financiële overzichten voor de periode van zes maanden eindigend op 30 juni 2017 een getrouw beeld geeft van de activa, passiva, omvang en samenstelling van het eigen vermogen, de financiële positie en de winst of het verlies van de Volksbank N.V. en de in de consolidatie opgenomen ondernemingen; en
- Het tussentijds financieel verslag over de periode van zes maanden eindigend op 30 juni 2017, een getrouw beeld geeft van de informatie vereist krachtens artikel 5:25d, achtste en negende lid van de Wft, van de Volksbank N.V. en de in de consolidatie opgenomen ondernemingen.

Utrecht, 23 augustus 2017

De Directie

Maurice Oostendorp, Chief Executive Officer

Annemiek van Melick, Chief Financial Officer

Jeroen Dijst, Chief Risk Officer

Rob Langezaal, Chief Commercial Officer

Alexander Baas, Chief Operations Officer

Verkorte geconsolideerde tussentijdse financiële overzichten

Geconsolideerde balans

Voor resultaatverdeling en in miljoenen euro's

	30-6-2017	31-12-2016
ACTIVA		
Kas en kasequivalenten	3.132	2.297
Derivaten	1.340	1.533
Beleggingen	5.337	5.970
Vorderingen op banken	1.735	2.532
Vorderingen op klanten	48.773	48.593
Materiële vaste activa	71	73
Immateriële vaste activa	14	15
Uitgestelde belastingvorderingen	122	137
Vennootschapsbelasting	42	--
Overige activa	390	411
Totaal activa	60.956	61.561
PASSIVA		
Spaargelden	37.373	36.593
Overige schulden aan klanten	10.658	10.835
Schulden aan klanten	48.031	47.428
Schulden aan banken	1.064	1.446
Schuldbewijzen	5.564	5.696
Derivaten	1.450	1.861
Uitgestelde belastingverplichtingen	46	59
Vennootschapsbelasting	--	18
Overige verplichtingen	645	891
Overige voorzieningen	115	120
Achtergestelde schulden	498	501
Totaal overige schulden	9.382	10.592
Aandelenkapitaal	381	381
Overige reserves	2.985	2.831
Onverdeeld resultaat	177	329
Eigen vermogen toe te schrijven aan aandeelhouder	3.543	3.541
Totaal passiva	60.956	61.561

Geconsolideerde winst- en verliesrekening

in miljoenen euro's

1e halfjaar 2017 1e halfjaar 2016

BATEN

Rentebaten	722	827
Rentelasten	260	355
Netto rentebaten	462	472
Provisie- en beheervergoedingen	51	57
Verschuldigde provisie en beheervergoedingen	25	26
Netto provisie en beheervergoedingen	26	31
Resultaat uit beleggingen	29	37
Resultaat financiële instrumenten	-2	-31
Overige operationele opbrengsten	--	1
Totaal baten	515	510

LASTEN

Personeelskosten	187	190
Afschrijvingen op materiële en immateriële vaste activa	10	11
Overige operationele lasten	102	111
Bijzondere waardeverminderingen	-20	-45
Overige lasten	--	1
Totaal lasten	279	268
Resultaat voor belastingen	236	242
Belastingen	59	61
Nettoresultaat over de periode	177	181

VERDELING:

Nettoresultaat toewijsbaar aan aandeelhouder	177	181
--	-----	-----

Overig geconsolideerd resultaat

in miljoenen euro's

1e halfjaar 2017 1e halfjaar 2016

POSTEN DIE ACHTERAF NIET WORDEN GERECLASSIFICEERD NAAR WINST EN VERLIES

Overige mutaties totaalresultaat	--	-1
Totaal posten nooit te reclassificeren naar winst en verlies	--	-1

POSTEN DIE ACHTERAF MOGELIJK WORDEN GERECLASSIFICEERD NAAR WINST EN VERLIES

Mutatie herwaarderingsreserve	--	1
Mutatie cashflow hedgereserve	-4	-7
Mutatie reële waarderreserve	-36	56
Totaal posten die achteraf mogelijk worden gereclassificeerd naar winst en verlies	-40	50
Overig totaalresultaat (na belastingen)	-40	49

Totaalresultaat over de periode

in miljoenen euro's

1e halfjaar 2017 1e halfjaar 2016

Nettoresultaat uit voortgezette activiteiten	177	181
Overig totaalresultaat (na belastingen)	-40	49
Totaalresultaat over de periode	137	230

VERDELING:

Totaalresultaat toewijsbaar aan aandeelhouder	137	230
Totaalresultaat toewijsbaar aan belang derden	--	--
Totaalresultaat over de periode	137	230

Verkort geconsolideerd overzicht mutaties eigen vermogen

Verkort geconsolideerd overzicht mutaties eigen vermogen 1e halfjaar 2017

in miljoenen euro's	Geplaatst kapitaal ¹	Agio- reserve	Herwaar- derings- reserve	Cashflow hedge reserve	Reële waarde reserve	Overige reserves	Onverdeeld resultaat	Totaal eigen vermogen
Stand per 1 januari 2016	381	3.787	1	57	111	-1.383	348	3.302
Overboeking nettoresultaat 2015	--	--	--	--	--	248	-248 ²	--
Overig totaalresultaat	--	--	1	-7	56	-1	--	49
Nettoresultaat over de periode	--	--	--	--	--	--	181	181
Totaalresultaat over de periode	--	--	1	-7	56	347	-167	230
Transacties met aandeelhouder	--	--	--	--	--	--	-100 ³	-100
Totaal mutaties eigen vermogen over de periode	--	--	1	-7	56	247	-167	130
Stand per 30 juni 2016	381	3.787	2	50	167	-1.136	181	3.432
Overig totaalresultaat	--	--	2	-6	-35	--	--	-39
Nettoresultaat over de periode	--	--	--	--	--	--	148	148
Totaalresultaat over de periode	--	--	2	-6	-35	--	148	109
Transacties met aandeelhouder	--	--	--	--	--	--	--	--
Totaal mutaties eigen vermogen over de periode	--	--	2	-6	-35	--	148	109
Stand per 31 december 2016	381	3.787	4	44	132	-1.136	329	3.541
Overboeking nettoresultaat 2016	--	--	--	--	--	-194	194 ²	--
Overig totaalresultaat	--	--	--	-4	-36	--	--	-40
Nettoresultaat over de periode	--	--	--	--	--	--	177	177
Totaalresultaat over de periode	--	--	--	-4	-36	-194	371	137
Transacties met aandeelhouder	--	--	--	--	--	--	-135 ⁴	-135
Totaal mutaties eigen vermogen over de periode	--	--	--	-4	-36	-194	236	2
Stand per 30 juni 2017	381	3.787	4	40	96	-1.330	565	3.543

1 Het geplaatst kapitaal is volgestort en bestaat uit 840.008 gewone aandelen met een nominale waarde van € 453,79 per aandeel

2 Dit betreft het resultaat na aftrek van de dividenduitkering

3 Aan de Volksholding uitgekeerd dividend

4 Aan de Volksholding uitgekeerd dividend

Verkort geconsolideerd kasstroomoverzicht

in miljoenen euro's	1e halfjaar 2017	1e halfjaar 2016
Geldmiddelen en kasequivalenten op 1 januari	2.297	2.259
Netto kasstroom uit bedrijfsactiviteiten	-1.342	1.799
Netto kasstroom uit investeringsactiviteiten	534	73
Netto kasstroom uit financieringsactiviteiten	1.643	-1.021
Geldmiddelen en kasequivalenten op 30 juni	3.132	3.110

Toelichting op de verkorte geconsolideerde tussentijdse financiële overzichten

Grondslagen

Algemene informatie

De Volksbank N.V. (hierna te noemen 'de Volksbank'), opgericht en gevestigd in Nederland, is een naamloze vennootschap naar Nederlands recht. Het adres van de statutaire zetel van de Volksbank is Croeselaan 1, 3521 BJ Utrecht. Alle aandelen in de Volksbank worden gehouden door de Volksholding B.V. De Volksholding B.V. is de moedermaatschappij van de Volksbank. Alle aandelen in de Volksholding worden gehouden door Stichting administratiekantoor beheer financiële instellingen (NLFI).

De verkorte geconsolideerde tussentijdse financiële overzichten van de Volksbank omvatten de gegevens van alle entiteiten waarover de Volksbank zeggenschap heeft en de investeringen in deelnemingen van de Volksbank. Deze verkorte geconsolideerde tussentijdse financiële overzichten zijn opgesteld door de directie en op 23 augustus 2017 door de Raad van Commissarissen goedgekeurd.

Gehanteerde grondslagen

OVEREENSTEMMINGSVERKLARING TOEPASSING IFRS

De Volksbank stelt de verkorte geconsolideerde tussentijdse financiële overzichten op conform International Accounting Standard 34 Interim Financial Reporting (Tussentijdse financiële verslaggeving), zoals aanvaard binnen de Europese Unie (EU).

VOORNAAMSTE GRONDSLAGEN VAN DE FINANCIËLE VERSLAGGEVING

De grondslagen gehanteerd bij de opstelling van deze verkorte geconsolideerde tussentijdse financiële overzichten zijn consistent met de grondslagen gehanteerd bij het opstellen van de jaarrekening van de Volksbank voor het jaar eindigend op 31 december 2016.

WIJZIGINGEN IN GEPUBLICEERDE STANDAARDEN EN INTERPRETATIES EFFECTIEF IN 2017

De Volksbank heeft in de eerste helft van 2017 geen IFRS-wijzigingen doorgevoerd.

NIEUWE STANDAARDEN EN INTERPRETATIES NOG NIET VAN KRACHT IN 2017

De belangrijkste wijzigingen in Standaarden welke mogelijk een materiële invloed hebben op deze verkorte geconsolideerde tussentijdse financiële overzichten, zijn onderstaand toegelicht. Deze nieuwe Standaarden en wijzigingen zijn gepubliceerd door de IASB, maar zijn nog niet verplicht voor deze verkorte geconsolideerde tussentijdse financiële overzichten.

IFRS 9 Financiële instrumenten

In juli 2014 heeft de IASB de finale versie van IFRS 9 Financial Instruments gepubliceerd. IFRS 9 vervangt IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement. De verplichte effectieve datum is 1 januari 2018. IFRS 9 verandert de vereisten inzake Classification and Measurement, Impairments en Hedge Accounting. In 2015 heeft de Volksbank een programma opgestart om IFRS 9 te implementeren. Voor de onderdelen Classification and Measurement en Impairments wordt een significante impact verwacht op de jaarrekening inclusief het eigen vermogen.

CLASSIFICATIE EN WAARDERING

In 2015 en 2016 heeft de Volksbank een business model en cashflow analyse uitgevoerd om de classificatie en waardering categorieën te bepalen voor de verschillende financiële instrumenten portefeuilles onder IFRS 9. Voor deze analyse zijn alle financiële instrumenten ingedeeld in portefeuilles op basis van productkarakteristieken, verantwoordelijk management en voorgenomen gebruik. Vervolgens is voor elk van de portefeuilles een business model gedefinieerd. In de business model analyses zijn criteria in aanmerking genomen om de belangrijkste doelstellingen van het business model zoals beschreven in IFRS 9 goed te bepalen. Naast de business model analyse zijn alle instrumenten beoordeeld op hun specifieke productkenmerken om te bepalen of de contractuele kasstromen van de instrumenten uitsluitend betalingen zijn van hoofdsom en rente op de uitstaande hoofdsom (SPPI-test). De business model analyse en de SPPI-test gezamenlijk bepalen de waarderingscategorie.

De overgangsbepalingen in IFRS 9 bieden de Volksbank de mogelijkheid om de huidige verwerking van een deel van de hypotheekportefeuille, de DBV hypotheek, waarvoor in het verleden gekozen is voor een reële waarde classificatie, opnieuw te beoordelen. Als gevolg daarvan heeft de Volksbank besloten om de waarderingsgrondslag aan te passen naar geamortiseerde kostprijs. Deze aanpassing resulteert in een opslag of afslag van de reële waarde naar de geamortiseerde kostprijs op het moment van transitie. Daar momenteel de reële waarde hoger is dan de geamortiseerde kostprijs, verwacht de Volksbank een afslag resulterend in een negatief effect op het eigen vermogen op transitiedatum.

VOORZIENINGEN

De Volksbank beschikt over een programma om IFRS 9 ECL-modellen te implementeren. Momenteel voert de Volksbank parallelle runs uit om de implementatie van de voorzieningen modellen voor de financiële activa portefeuilles te testen.

Het voorzieningenmodel van IFRS 9 wijkt op een aantal belangrijke punten af van het voorzieningenmodel van IAS 39:

- Opname van kredietverliezen voor alle financiële instrumenten: het bereik van het voorzieningenmodel is onder IFRS 9 verbreed. Onder IAS 39 worden uitsluitend kredietvoorzieningen opgenomen voor betalingsachterstanden of als gevolg van een andere indicatie van een verliesgebeurtenis waardoor het onwaarschijnlijk is dat de klant aan de contractuele betalingen kan voldoen. Onder IFRS 9 zijn entiteiten verplicht voorzieningen voor verwachte kredietverliezen op te nemen voor alle kredietposities die zijn opgenomen tegen geamortiseerde kostprijs en reële waarde via het overige totaalresultaat (OCI), waaronder verwachte kredietverliezen op kredietverplichtingen en financiële garantiecontracten (niet uit de balans blijvende posities).
- Toekomstgerichte informatie: het IFRS 9 model maakt meer gebruik van toekomstgerichte informatie. Naast historische gegevens worden ook actuele en toekomstgerichte macro-economische gegevens in acht genomen. De Volksbank is van plan deze toekomstgerichte informatie op te nemen door drie scenario's te formuleren (verbeterende, normale en verslechterende macro-economische omstandigheden). Daarbij maakt een groep deskundigen gebruik van relevante gegevens en prognoses van een aantal externe bronnen. Deze gegevens en prognoses worden conform onze interne bedrijfsprognoses op een tijdshorizon toegepast.

Vanwege deze belangrijke veranderingen verwachten we een stijging in de kredietvoorziening. De mate van de verhoging zal echter per portefeuille verschillen. Naar verwachting is het effect op financiële instrumenten die een kortere looptijd hebben en van hogere kwaliteit zijn minder groot. De invloed zal groter zijn op ongedekte leningen dan op gedekte leningen. Verder zal de omvang van de verwachte kredietverliezen naar verwachting volatieler worden. Zo zal het niveau van de verliesvoorziening toenemen indien een verslechtering van de economische omstandigheden wordt voorzien, en vice versa. Daarnaast moeten voor de vaststelling van verwachte kredietverliezen aannames worden gedaan en schattingen worden gemaakt van belangrijke concepten met betrekking tot het IFRS 9 voorzieningen model, waaronder een schatting van de Significant Increase in Credit Risk, Probability of Defaults en Loss Given Defaults.

HEDGE ACCOUNTING

De IFRS 9 standaard geeft de gebruiker de keuzemogelijkheid om de IFRS 9 hedge accounting regels toe te gaan passen of de IAS 39 hedge accounting regels te blijven toepassen. De Volksbank heeft besloten de IAS 39-vereisten inzake hedge accounting te blijven toepassen per 1 januari 2018.

IFRS 15 Inkomsten uit klantcontracten

IFRS 15 introduceert een nieuwe systematiek van opbrengst toewijzing aan een deel van een contract en daarmee verbonden opbrengsterkenning op een moment. Het basisprincipe is dat een onderneming opbrengsten moet verantwoorden voor geleverde goederen of diensten ter hoogte van een bedrag dat de vergoeding weerspiegelt die de onderneming verwacht te ontvangen in ruil voor die goederen of diensten. Om dit principe toe te passen moet de onderneming de volgende stappen doorlopen:

1. identificeren van het contract met een klant;
2. identificeren en separeren van de prestatieverplichtingen;
3. bepalen van de transactieprijs;
4. alloceren van de transactieprijs naar de individuele prestatieverplichtingen;
5. omzet verantwoorden als aan prestatieverplichtingen is voldaan doordat zeggenschap / control is overgedragen aan de klant.

De voorschriften van IFRS 15 zijn echter niet van toepassing op contracten die binnen het toepassingsgebied van lease- of financiële instrumenten standaarden vallen. Verwacht wordt dat IFRS 15 geen significante impact op de geconsolideerde jaarrekening van de Volksbank zal hebben.

IFRS 16 Leases

IFRS 16, de nieuwe standaard voor leases wordt van kracht op 1 januari 2019. IFRS 16 vervangt IAS 17 Leases en verwijdert het onderscheid tussen "operationele" en "financiële" lease. Het vereist huurders om bijna alle leases op de balans op te nemen, waardoor het recht om het actief te gebruiken voor een bepaalde afgesproken periode en de bijbehorende schuld voor toekomstige betalingen ook tot uiting komt. De verwachte impact van IFRS 16 op de jaarrekening is naar verwachting beperkt.

SCHATTINGEN EN VERONDERSTELLINGEN

Het opstellen van de verkorte geconsolideerde tussentijdse financiële verslagen vereist dat de Volksbank schattingen en veronderstellingen maakt. Hoewel deze schattingen naar beste weten van het management worden gemaakt, kunnen de feitelijke resultaten afwijken.

Toelichting op de geconsolideerde balans en winst- en verliesrekening

Schuldbewijzen

Op 20 februari 2017 heeft de Volksbank een nieuwe securitisatie geplaatst onder de naam Lowland 4 voor een bedrag van € 4.114 miljoen.

Covered bond programma

In mei 2017 is er voor € 500 miljoen aan nieuwe obligaties uitgegeven onder het covered bond programma. Deze obligaties hebben een looptijd van 10 jaar. In het eerste halfjaar van 2017 is er voor een bedrag van € 1 miljard aan covered bonds afgelost.

Bijzondere waardeverminderingen

De verbeterende macro-economische omstandigheden en de verdere stijging van de huizenprijzen hadden nog altijd een positief effect op de bijzondere waardeverminderingen, met een netto vrijval van € 20 miljoen (eerste halfjaar 2016: € 45 miljoen) als gevolg. Ook de voortdurende inspanningen van de afdeling Bijzonder Beheer en de strengere acceptatiecriteria voor hypotheekleningen in de afgelopen jaren droegen bij aan de aanhoudende daling van de voorziende defaultleningen op particuliere hypotheekleningen, hoewel geleidelijker dan in 2016. De totale netto vrijval van bijzondere waardeverminderingen op particuliere hypotheekleningen bedroeg € 18 miljoen, wat gelijkstaat aan 8 bps van de bruto uitstaande particuliere hypotheekleningen.

Verbonden partijen

Als onderdeel van haar bedrijfsvoering, gaat de Volksbank regelmatig transacties aan met verbonden partijen. De verbonden partijen van de Volksbank kunnen zijn de Volksholding, het SNS REAAL pensioenfonds, geassocieerde deelnemingen, Stichting administratiekantoor beheer financiële instellingen (NLFI), de Nederlandse Staat, de Directie, de Raad van Commissarissen, naaste familieleden van alle bovengenoemde personen, entiteiten die gecontroleerd of sterk beïnvloed worden door alle bovengenoemde personen en alle andere verbonden entiteiten. Vorderingen op leden van de Directie, de Raad van Commissarissen en naaste familieleden, indien van toepassing, bestaan voornamelijk uit hypotheekleningen die onder standaard personeelsvoorwaarden worden verstrekt. Zie voor meer informatie toelichting 23 van de jaarrekening 2016.

Transacties met de Nederlandse Staat beperken zich tot normale banktransacties, belastingen en andere bestuurlijke verhoudingen. Normale banktransacties hebben betrekking op kredieten en deposito's, financiële activa aangehouden voor handelsdoeleinden, voor verkoop beschikbare financiële investeringen, en worden aangegaan onder dezelfde markt- en commerciële en voorwaarden voor niet-verbonden partijen.

Tijdens het eerste halfjaar van 2017 werd aan de Volksholding een slotdividend van € 135 miljoen uitgekeerd (eerste halfjaar 2016: € 100 miljoen).

Update juridische procedures

In de enquêteprocedure van de Vereniging van Effectenbezitters heeft op 8 juni 2017 een hoorzitting van de partijen plaatsgevonden voor de Ondernemingskamer ten aanzien van het verzoekschrift tot het al dan niet houden van een enquête. De Ondernemingskamer doet naar verwachting in de tweede helft van 2017 uitspraak.

In de procedure met betrekking tot het verzet van twee crediteuren van Propertize tegen de intrekking van de door de Volksbank afgegeven 403-verklaring heeft de Hoge Raad het verzet op 31 maart 2017 gegrond verklaard. Deze uitspraak betreft slechts twee crediteuren van Propertize. Voor de overige crediteuren van Propertize is de intrekking van de 403-verklaring van kracht. De uitkomst van deze verzetprocedure heeft als zodanig geen materiële financiële betekenis voor de Volksbank. Voor de onderliggende, door Propertize betwiste, gepretendeerde vorderingen zijn geen voorzieningen getroffen.

Update EC-commitments

De Europese Commissie (EC) heeft een aantal voorwaarden en restricties gesteld aan de Volksbank. Deze zijn het gevolg van de nationalisatie van SNS REAAL (thans SRH N.V.) in 2013 en gelden, tenzij anders bepaald, tot aan het einde van de herstructureringsperiode op 31 december 2017. De belangrijkste voorwaarden en restricties van het EC-besluit zijn:

- Een overnameverbod dat in december 2016 is geëindigd.
- Het staatseigendom mag niet in reclame-uitingen worden gebruikt en communicatie met bestaande en/of potentiële klanten en beleggers mag niet naar de ontvangen staatssteun worden verwezen.
- Op hybride schuldinstrumenten die uitstonden op het moment van het EC-besluit mogen geen betalingen worden verricht, tenzij dergelijke betalingen voortvloeien uit een juridische verplichting. Verder wordt afgezien van het aflossen of terugkopen van dergelijke instrumenten, tenzij daarvoor voorafgaande goedkeuring van de EC is verkregen.
- Tot het einde van de herstructureringsperiode gelden beperkingen voor de beloning van werknemers en senior management.

- De EC verplicht de Volksbank niet om verdere acties te ondernemen ten aanzien van de mkb-kredieten van meer dan € 1 miljoen, onder voorbehoud van de voortzetting van de huidige strategie om de resterende kredieten af te bouwen.

Gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn geen gebeurtenissen na balansdatum.

Reële waarde financiële instrumenten

Reële waarde van financiële activa en passiva

De tabel geeft inzicht in de reële waarde van de financiële activa en passiva van de Volksbank. Hierbij is voor een aantal waarderingen gebruik gemaakt van schattingen. Het totaal van de hierboven weergegeven reële waarde geeft niet de onderliggende waarde van de Volksbank weer en dient derhalve niet als zodanig te worden geïnterpreteerd.

De reële waarden vertegenwoordigen de bedragen waarvoor de financiële instrumenten op de balansdatum tussen marktpartijen hadden kunnen worden verhandeld in een ordelijke transactie. De reële waarde van financiële activa en passiva is gebaseerd op genoteerde marktprijzen, voor zover deze beschikbaar zijn. Voor het geval dat actieve marktprijzen ontbreken, zijn er diverse waarderingmethoden gehanteerd om de reële waarde van deze instrumenten te bepalen. De parameters van deze waarderingmethoden kunnen subjectief zijn en maken gebruik van diverse veronderstellingen, bijvoorbeeld met betrekking tot de disconteringsvoet en het tijdstip en de omvang van de verwachte toekomstige kasstromen. De mate van subjectiviteit is van invloed op de reële waarde hiërarchie, welke in de paragraaf "Hiërarchie reële waardebepaling bij financiële instrumenten" wordt behandeld. Waar mogelijk en beschikbaar, maken deze modellen gebruik van informatie die waarneembaar is in de relevante markt. Veranderingen in de veronderstellingen kunnen de geschatte reële waarden significant beïnvloeden. De belangrijkste veronderstellingen zijn in de volgende paragraaf per balanspost toegelicht.

Voor financiële activa en passiva waarvan waardering tegen geamortiseerde kostprijs plaatsvindt, is de reële waarde getoond exclusief overlopende rente. De overlopende rente van deze instrumenten valt onder de rubriek overige activa of overige verplichtingen.

Hiërarchie financiële instrumenten 30 juni 2017

in miljoenen euro's	Boekwaarde	Level 1	Level 2	Level 3	Totaal reële waarde
FINANCIËLE ACTIVA GEWAARDEERD OP REËLE WAARDE					
BELEGGINGEN					
- Reële waarde via W&V: Handelsdoeleinden	439	439	--	--	439
- Voor verkoop beschikbaar	4.898	4.784	92	22	4.898
Derivaten	1.340	--	1.227	113	1.340
Vorderingen op klanten ¹	1.764	--	--	1.764	1.764
FINANCIËLE ACTIVA GEWAARDEERD OP GEAMORTISEERDE KOSTPRIJS					
Vorderingen op klanten ¹	47.009	--	--	49.206	49.206
Vorderingen op banken	1.735	--	--	--	1.735
Overige activa	390	--	--	--	390
Kas en kasequivalenten	3.132	--	--	--	3.132
Totaal financiële activa	60.708	5.223	1.319	51.105	62.904
FINANCIËLE PASSIVA GEWAARDEERD OP REËLE WAARDE					
Derivaten	1.450	--	1.242	207	1.450
Schuldbewijzen ¹	483	--	--	483	483
FINANCIËLE PASSIVA GEWAARDEERD OP GEAMORTISEERDE KOSTPRIJS					
Achtergestelde schulden	498	--	529	--	529
Schuldbewijzen ¹	5.081	--	--	4.923	4.923
Spaargelden	37.373	--	33.069	4.905	37.974
Overige schulden aan klanten	10.658	--	10.803	--	10.803
Schulden aan banken	1.064	--	1.067	--	1.067
Overige verplichtingen	645	--	--	--	645
Totaal financiële passiva	57.251	--	46.711	10.518	57.873

1 Een deel van de Vorderingen op klanten en Schuldbewijzen staat gewaardeerd op reële waarde en het resterende deel op geamortiseerde kostprijs

Hiërarchie financiële instrumenten 31 december 2016

in miljoenen euro's	Boekwaarde	Level 1	Level 2	Level 3	Totaal reële waarde
FINANCIËLE ACTIVA GEWAARDEERD OP REËLE WAARDE					
BELEGGINGEN					
- Reële waarde via W&V: Handelsdoeleinden	831	831	--	--	831
- Voor verkoop beschikbaar	5.139	5.066	51	22	5.139
Derivaten	1.533	--	1.392	141	1.533
Vorderingen op klanten ¹	1.850	--	--	1.850	1.850
FINANCIËLE ACTIVA GEWAARDEERD OP GEAMORTISEERDE KOSTPRIJS					
Vorderingen op klanten ¹	46.743	--	--	48.908	48.908
Vorderingen op banken	2.532	--	--	--	2.532
Overige activa	411	--	--	--	411
Kas en kasequivalenten	2.297	--	--	--	2.297
Totaal financiële activa	61.336	5.897	1.443	50.921	63.501
FINANCIËLE PASSIVA GEWAARDEERD OP REËLE WAARDE					
Derivaten	1.861	--	1.614	247	1.861
Schuldbewijzen ¹	526	--	--	526	526
FINANCIËLE PASSIVA GEWAARDEERD OP GEAMORTISEERDE KOSTPRIJS					
Achtergestelde schulden	501	--	516	--	516
Schuldbewijzen ¹	5.170	--	--	5.145	5.145
Spaargelden	36.593	--	33.600	3.513	37.113
Overige schulden aan klanten	10.835	--	10.964	--	10.964
Schulden aan banken	1.446	--	1.446	--	1.446
Overige verplichtingen	891	--	--	--	891
Totaal financiële passiva	57.823	--	48.140	9.431	58.462

1 Een deel van de Vorderingen op klanten en Schuldbewijzen staat gewaardeerd op reële waarde en het resterende deel op geamortiseerde kostprijs

Toelichting waardering financiële activa en passiva

De volgende methoden en veronderstellingen zijn gebruikt om de reële waarde van de financiële instrumenten te bepalen.

BELEGGINGEN

De reële waarden van aandelen zijn gebaseerd op gepubliceerde koersen van actieve markten of overige beschikbare marktinformatie. De reële waarden van rentedragende waardepapieren zijn eveneens gebaseerd op beurskoersen of – indien er geen actieve beurskoersen zijn te verkrijgen – op de contante waarde van de verwachte toekomstige kasstromen. Deze contante waarden zijn gebaseerd op de relevante marktrente zoals deze van toepassing is met inachtneming van de liquiditeit, de kredietwaardigheid en de looptijd van de betreffende belegging.

VORDERINGEN OP KLANTEN

De reële waarde van de hypotheeken wordt bepaald op basis van een contante-waarde methode. De rentecurve, die wordt gebruikt om de verwachte kasstromen van hypothecaire vorderingen contant te maken, is het gemiddelde van de laagste vijf hypotheekrentes in de markt, gecorrigeerd voor rentes die als niet representatief worden beschouwd ('teaserrates'). Deze rente kan per deelportefeuille verschillen als gevolg van verschillen in looptijd, LtV-klasse en aflosvorm. Bij het bepalen van de verwachte kasstromen wordt rekening gehouden met verwachte toekomstige vervroegde aflossingen.

De reële waarde van overige vorderingen op klanten is vastgesteld door middel van het bepalen van de contante waarde van de verwachte toekomstige kasstromen. Voor de contante waardeberekening is gebruik gemaakt van verschillende opslagen op de rentecurve. Hierbij is onderscheid gemaakt naar aard van de vorderingen en klantengroepen waarop de vordering betrekking heeft.

DERIVATEN

De reële waarden van bijna alle derivaten zijn gebaseerd op waarneembare marktinformatie, zoals marktrenten en valutakoersen. Voor een aantal instrumenten waarvoor niet alle informatie in de markt waarneembaar is, worden schattingen of aannames gebruikt binnen een netto contante waarde model of een optiewaarderingsmodel om de reële waarde te bepalen. Bij het bepalen van de reële waarde wordt rekening gehouden met het kredietrisico dat een marktpartij zou inprijken.

VORDERINGEN OP BANKEN

Door het kortlopende karakter van de leningen die onder de vorderingen op banken vallen, wordt de balanswaarde geacht een redelijke benadering te zijn van de reële waarde.

OVERIGE ACTIVA

Door het overwegend kortlopende karakter van de overige vorderingen wordt de balanswaarde geacht een redelijke benadering te zijn van de reële waarde.

KAS EN KASEQUIVALENTEN

De balanswaarde van de liquide middelen wordt geacht een redelijke benadering te zijn van de reële waarde.

ACHTERGESTELDE SCHULDEN

De reële waarde van achtergestelde schulden is geschat op basis van de contante waarde van de verwachte toekomstige kasstromen, gebruikmakend van de interestvoet plus een risico-opslag. De risico-opslag is gebaseerd op het door de markt veronderstelde kredietrisico dat houders van deze achtergestelde instrumenten hebben ten opzichte van de Volksbank of de entiteit binnen de de Volksbank groep die de contractuele verplichting heeft, gedifferentieerd naar looptijd en type instrument.

SCHULDBEWIJZEN

De reële waarde van de schuldbewijzen is geschat op basis van de contante waarde van de toekomstige kasstromen, gebruik makend van de interestvoet plus een risico-opslag. De risico-opslag is gebaseerd op het door de markt veronderstelde kredietrisico dat houders van deze instrumenten hebben ten opzichte van de Volksbank.

SCHULDEN AAN KLANTEN

Voor direct opvraagbare spaargelden en spaargelden met looptijd wijkt de reële waarde af van de nominale waarde vanwege het feit dat de rente niet dagelijks wordt aangepast en de klant de spaargelden in de praktijk voor langere tijd op de rekening laat staan. De reële waarde is berekend door de rentetypische kasstromen van deze portefeuilles contant te maken met een specifieke disconteringscurve. Voor het spaargeld gedekt door het Deposito Garantie Stelsel (DGS) is de curve gebaseerd op de gemiddelde huidige tarieven van verschillende Nederlandse aanbieders. Voor het spaargeld niet gedekt door het DGS is de Internal Funds Transfer Price-curve (IFTP) van de Volksbank gebruikt.

SCHULDEN AAN BANKEN

De reële waarde van de schulden aan banken is geschat op basis van de contante waarde van de toekomstige geldstromen, gebruikmakend van de interestvoet plus een risico-opslag. De risico-opslag is gebaseerd op het door de markt veronderstelde kredietrisico dat houders van deze instrumenten hebben ten opzichte van de Volksbank, gedifferentieerd naar looptijd en type instrument. Voor schulden met een looptijd van maximaal een maand wordt de balanswaarde geacht een redelijke benadering te zijn van de reële waarde.

OVERIGE VERPLICHTINGEN

De balanswaarde van de overige verplichtingen wordt geacht een redelijke benadering te zijn van de reële waarde.

HIËRARCHIE REËLE WAARDEBEPALING BIJ FINANCIËLE INSTRUMENTEN

Een belangrijk deel van de financiële instrumenten wordt in de balans opgenomen tegen reële waarde. Daarnaast wordt de reële waarde van de overige financiële instrumenten toegelicht. De volgende tabel verdeelt deze instrumenten over level 1, level 2 en level 3. Er wordt geen levelindeling gegeven van de financiële activa en passiva, waarbij de boekwaarde een redelijke benadering is van de reële waarde.

NADERE TOELICHTING VAN DE LEVELINDELING

Voor financiële instrumenten die tegen reële waarde op de balans staan of waarvoor de reële waarde wordt toegelicht, wordt deze reële waarde ingedeeld in een level. Dit level is afhankelijk van de parameters die gebruikt worden om de reële waarde te bepalen en geeft verder inzicht in de waardering. Hieronder worden de verschillende levels uiteengezet:

LEVEL 1 – REËLE WAARDE GEBASEERD OP GEPUBLICEEERDE KOERSEN IN EEN ACTIEVE MARKT

Van alle financiële instrumenten in deze waarderingscategorie zijn gepubliceerde koersen afkomstig van een beurs, broker of een prijsinstelling. Bovendien is bij deze financiële instrumenten sprake van een actieve markt. Hierdoor vormen de koersen een goede afspiegeling van actuele en regelmatig voorkomende markttransacties tussen onafhankelijke partijen. De beleggingen in deze categorie omvatten voornamelijk beursgenoteerde aandelen en obligaties.

LEVEL 2 – REËLE WAARDE GEBASEERD OP BESCHIKBARE MARKTINFORMATIE

De categorie bevat financiële instrumenten waarvoor geen afgegeven prijzen beschikbaar zijn, maar waarvan de reële waarde is bepaald met behulp van modellen waarbij de parameters bestaan uit beschikbare marktinformatie. Het gaat bij deze instrumenten met name om onderhands afgesloten derivaten. In deze categorie vallen verder beleggingen waarvan prijzen zijn afgegeven door brokers, maar waarvan tevens is geconstateerd dat sprake is van

inactieve markten. In dat geval zijn de beschikbare koersen grotendeels onderbouwd en gevalideerd met behulp van marktinformatie waaronder markttrentes en actuele risico-opslagen behorende bij de verschillende creditratings en sectorindelingen.

LEVEL 3 – REËLE WAARDE NIET GEBASEERD OP BESCHIKBARE MARKTINFORMATIE

De financiële instrumenten in deze categorie zijn voor een significant deel bepaald aan de hand van niet in de markt waarneembare aannames en parameters. Dit zijn bijvoorbeeld veronderstelde defaultpercentages behorend bij een bepaalde rating. De level 3-waarderingen van beleggingen (aandelen) zijn gebaseerd op quotes afkomstig uit niet-liquide markten. De derivaten in level 3 zijn verbonden aan enkele hypotheeksecuritisaties en de waardering is deels afhankelijk van de onderliggende hypotheekportefeuilles en bewegingen in risicospreads.

Verloop financiële instrumenten gewaardeerd op reële waarde level 3

Verloop financiële instrumenten gewaardeerd op reële waarde level 3 over 1e halfjaar 2017

in miljoenen euro's	Voor verkoop beschikbaar	Vorderingen op klanten	Derivaten activa	Derivaten passiva	Schuld-bewijzen
Stand per 1 januari 2017	22	1.850	141	247	526
Aankoop/verstrekkingen	--	--	--	--	--
Ongerealiseerde opbrengsten of verliezen verwerkt via W&V ¹	--	-21	-28	-39	3
Ongerealiseerde opbrengsten of verliezen verwerkt via eigen vermogen ²	2	--	--	--	--
Mutatie lopende rente	--	--	--	-1	--
Verkoop/afwikkeling	-1	-65	--	--	-46
Overig	-1	--	--	--	--
Stand per 30 juni 2017	22	1.764	113	207	483

1 Deze worden verantwoord op de regel 'Resultaat financiële instrumenten'.

2 Deze worden verantwoord op de regel 'Mutatie herwaarderingen reële waardereserve'.

Verloop financiële instrumenten gewaardeerd op reële waarde level 3 over 1e halfjaar 2016

in miljoenen euro's	Voor verkoop beschikbaar	Vorderingen op klanten	Derivaten activa	Derivaten passiva	Schuld-bewijzen
Stand per 1 januari 2016	27	2.047	207	347	585
Aankoop/verstrekkingen	3	51	--	--	--
Ongerealiseerde opbrengsten of verliezen verwerkt via W&V ¹	--	8	-17	-18	--
Ongerealiseerde opbrengsten of verliezen verwerkt via eigen vermogen ²	3	--	--	--	--
Mutatie lopende rente	--	--	-4	-5	--
Verkoop/afwikkeling	-12	-136	--	--	-44
Overig	1	--	--	--	--
Stand per 30 juni 2016	22	1.970	186	324	541

1 Deze worden verantwoord op de regel 'Resultaat financiële instrumenten'.

2 Deze worden verantwoord op de regel 'Mutatie herwaarderingen reële waardereserve'.

Verloop financiële instrumenten gewaardeerd op reële waarde level 3 over 2e halfjaar 2016

in miljoenen euro's	Voor verkoop beschikbaar	Vorderingen op klanten	Derivaten activa	Derivaten passiva	Schuld-bewijzen
Stand per 1 juli 2016	22	1.970	186	324	541
Aankoop/verstrekkingen	1	-51	--	--	--
Ongerealiseerde opbrengsten of verliezen verwerkt via W&V ¹	--	-12	-43	-75	21
Ongerealiseerde opbrengsten of verliezen verwerkt via eigen vermogen ²	2	--	--	--	--
Mutatie lopende rente	--	--	-2	-2	--
Verkoop/afwikkeling	-2	-57	--	--	-36
Overig	-1	--	--	--	--
Stand per 31 december 2016	22	1.850	141	247	526

1 Deze worden verantwoord op de regel 'Resultaat financiële instrumenten'.

2 Deze worden verantwoord op de regel 'Mutatie herwaarderingen reële waardereserve'.

Gevoeligheid van level 3 waarderingen financiële instrumenten

Level 3-financiële instrumenten worden grotendeels gewaardeerd met een netto contante waarde methodiek waarin met behulp van marktdata verwachtingen over en projecties van toekomstige kasstromen teruggerekend worden naar een contante waarde. De modellen maken gebruik van in de markt waarneembare informatie, zoals rentecurves, of niet in de markt waarneembare informatie zoals aannames over bepaalde kredietopslagen of aannames over klantgedrag. In het geval van een level 3 instrument kan de waardering significant wijzigen als gevolg van wijzigingen in deze aannames.

Gevoeligheden niet-observeerbare parameters financiële instrumenten level 3 per 30 juni 2017

	Waarderingstechniek	Belangrijkste aanname	Boekwaarde	Redelijkerwijs mogelijke alternatieve aannames	
in miljoenen euro's				Toename in reële waarde	Afname in reële waarde
Activa					
Vorderingen op klanten	Verdisconteerde kasstromen	Disconteringscurve	1.764	31	30
		Pre-payment rate	1.764	7	7
Derivaten	Verdisconteerde kasstromen	Disconteringscurve	113	11	11
		Pre-payment rate	113	4	4
PASSIVA					
Schuldbewijzen	Verdisconteerde kasstromen	Disconteringscurve	483	1	1
		Pre-payment rate	483	--	1
Derivaten	Verdisconteerde kasstromen	Disconteringscurve	207	11	11
		Pre-payment rate	207	4	4

Gevoeligheden niet-observeerbare parameters financiële instrumenten level 3 per 31 december 2016

	Waarderingstechniek	Belangrijkste aanname	Boekwaarde	Redelijkerwijs mogelijke alternatieve aannames	
in miljoenen euro's				Toename in reële waarde	Afname in reële waarde
Activa					
Vorderingen op klanten	Verdisconteerde kasstromen	Disconteringscurve	1.850	35	33
		Pre-payment rate	1.850	8	8
Derivaten	Verdisconteerde kasstromen	Disconteringscurve	141	14	14
		Pre-payment rate	141	6	5
PASSIVA					
Schuldbewijzen	Verdisconteerde kasstromen	Disconteringscurve	526	3	3
		Pre-payment rate	526	--	--
Derivaten	Verdisconteerde kasstromen	Disconteringscurve	247	14	14
		Pre-payment rate	247	6	6

Onder de derivaten aan passivazijde van de balans zijn bepaalde contracten opgenomen waarbij met de tegenpartij vaste pre-payment rates zijn afgesproken. Deze contracten zijn niet gevoelig voor veranderingen in de pre-payment rates.

De disconteringsvoet is gebaseerd op de huidige hypotheekrentetarieven voor klanten. Deze tarieven en de vervroegde aflossingen staan in onderling verband met elkaar (d.w.z. een daling van de huidige hypotheekrentetarieven voor klanten zal waarschijnlijk leiden tot een stijging van de vervroegde aflossingen). Het effect van de huidige hypotheekrentetarieven voor klanten en de vervroegde aflossingen op de reële waarde is dus tegengesteld, waarbij een daling in de huidige hypotheekrentetarieven voor klanten zal leiden tot een hogere reële waarde, terwijl een stijging van de vervroegde aflossingen zal leiden tot een lagere reële waarde.

De belangrijkste niet in de markt waarneembare parameters bij de reële waarde bepaling van de level 3-instrumenten zijn de gehanteerde inschatting van vervroegde aflossingen en de verdisconteringscurve. De methode waarmee deze niet-observeerbare disconteringscurve in het waarderingsproces wordt bepaald, wordt beschreven in de toelichting op de accountingmethoden en veronderstellingen voor het bepalen van de reële waarde van de vorderingen op klanten. Met betrekking tot de verdisconteringscurve zijn met name de aannames om de kredietopslag te bepalen niet in de markt waarneembaar. De Volksbank heeft de verdisconteringscurve met 50 bps naar boven of beneden aangepast en de verwachting van vervroegde aflossingen met 1% laten toenemen en afnemen om de gevoeligheid aan te tonen. Hierbij dient te worden opgemerkt dat er een directe relatie is tussen de reële waardes van de vorderingen op klanten, de schuldbewijzen en een deel van de derivaten, aangezien deze posities onderdeel zijn van een securitisatiestructuur. Eventuele waardeveranderingen van de vorderingen op klanten, worden daardoor

gecompenseerd door waardeveranderingen op de schuldbewijzen en derivaten. De overige level 3-derivaten hebben eveneens betrekking op securitisatietransacties. Ook hierbij geldt dat er sprake is van een relatie tussen de reële waardes. Dit is het gevolg van het feit dat de derivaten van de SPV's (front swaps) die onderdeel zijn van de securitisatieprogramma's Hermes, Pearl en Lowland door de Volksbank met dezelfde tegenpartijen zijn tegengesloten (back swaps). Hierdoor is de waardeverandering van de front en back swaps altijd vergelijkbaar, maar tegengesteld. De level 3-derivaten die betrekking hebben op de SPV's van de Holland Homes securitisatieprogramma's zijn niet door de Volksbank tegengesloten.

[Verschuivingen tussen categorieën](#)

In 2016 en de eerste helft van 2017 hebben geen verschuivingen plaatsgevonden.

Beoordelingsverklaring

Aan: de raad van commissarissen en de directie van de Volksbank N.V.

OPDRACHT

Wij hebben de in dit tussentijds financieel verslag op pagina 33 tot en met 44 opgenomen verkorte geconsolideerde tussentijdse financiële overzichten van de Volksbank N.V. te Utrecht, bestaande uit de geconsolideerde balans per 30 juni 2017, de (verkorte) geconsolideerde winst- en verliesrekening, overig totaalresultaat, overzicht mutaties eigen vermogen en het kasstroomoverzicht over de periode 1 januari 2017 tot en met 30 juni 2017 met de toelichting, waarin zijn opgenomen een overzicht van de belangrijke grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen, beoordeeld.

De directie van de vennootschap is verantwoordelijk voor het opstellen en het weergeven van de tussentijdse financiële informatie in overeenstemming met IAS 34, 'Tussentijdse Financiële Verslaggeving' zoals aanvaard binnen de Europese Unie. Het is onze verantwoordelijkheid een conclusie te formuleren bij de tussentijdse financiële informatie op basis van onze beoordeling.

WERKZAAMHEDEN

Wij hebben onze beoordeling van de tussentijdse financiële informatie verricht in overeenstemming met Nederlands recht, waaronder de Nederlandse Standaard 2410, "Het beoordelen van tussentijdse financiële informatie door de openbaar accountant van de entiteit". Een beoordeling van tussentijdse financiële informatie bestaat uit het inwinnen van inlichtingen, met name bij personen die verantwoordelijk zijn voor financiën en verslaggeving, en het uitvoeren van cijferanalyses en andere beoordelingswerkzaamheden. De reikwijdte van een beoordeling is aanzienlijk geringer dan die van een controle die is uitgevoerd in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden en stelt ons niet in staat zekerheid te verkrijgen dat wij kennis hebben genomen van alle aangelegenheden van materieel belang die bij een controle onderkend zouden worden. Om die reden geven wij geen controleverklaring af.

CONCLUSIE

Op grond van onze beoordeling is ons niets gebleken op basis waarvan wij zouden moeten concluderen dat de verkorte geconsolideerde tussentijdse financiële informatie over de periode 1 januari 2017 tot en met 30 juni 2017 niet, in alle van materieel belang zijnde opzichten, is opgesteld in overeenstemming met IAS 34, 'Tussentijdse Financiële Verslaggeving' zoals aanvaard binnen de Europese Unie.

Amsterdam, 23 augustus 2017

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. drs. A.B. Roeders RA

Overige

Aanvullende pillar 3-disclosures Risicogewogen activa (RWA) en kapitaaleis

in miljoenen euro's	EAD ¹		RWA		8% Pillar 1 Kapitaaleis	
	30 Juni 2017	31 December 2016	30 Juni 2017	31 December 2016	30 Juni 2017	31 December 2016
KREDIETRISICO INTERNE RATINGS BENADERING						
Particuliere hypotheek ²	43.682	43.447	5.342	5.913	427	473
Securitisatieposities	92	51	7	4	1	--
Overig	--	--	534	591	43	47
Totaal kredietrisico IRB benadering	43.774	43.498	5.883	6.508	471	520
KREDIETRISICO GESTANDAARDISEERDE BENADERING³						
Centrale overheden en centrale banken	7.524	6.989	189	194	15	16
Regionale en lokale overheden	1.804	2.761	2	--	--	--
Publiekrechtelijke lichamen	31	35	6	9	--	1
Multilaterale ontwikkelingsbanken	300	282	--	--	--	--
Internationale organisaties	--	--	--	--	--	--
Financiële instellingen	1.210	943	358	299	29	24
Ondernemingen	1.114	1.095	542	505	43	40
Particulieren exclusief hypotheek	162	181	122	136	10	11
Onroerend goed gedekt door hypotheek	904	1.002	606	687	48	55
Exposures in default	87	93	101	111	8	9
Covered bonds	--	--	--	--	--	--
Aandelen	22	21	22	21	2	2
Overige posten	250	350	211	260	17	21
Totaal kredietrisico gestandaardiseerde benadering	13.408	13.752	2.159	2.222	172	179
MARKTRISICO (GESTANDAARDISEERDE BENADERING)⁴						
- Verhandelde schuldinstrumenten	1.159	2.765	71	88	6	7
- Aandelen	--	--	--	--	--	--
OPERATIONEEL RISICO						
- Gestandaardiseerde benadering	--	--	1.672	1.672	134	134
Totaal markt- en operationeel risico	1.159	2.765	1.743	1.760	140	141
Credit Valuation Adjustment (CVA)	--	--	275	334	22	27
Totaal de Volksbank	58.341	60.015	10.060	10.824	805	867

1 De EAD is de exposure op een tegenpartij op rapportagemoment. Voor de IRB gewogen hypotheek is de EAD gelijk aan de resterende hoofdsom van de hypotheek verhoogd met drie aanvullende rentetermijnen, vertragingsrente en eventuele niet getrokken kredietfaciliteiten.

2 Voor de bepaling van de RWA van de particuliere hypotheek wordt gebruik gemaakt van een model dat is goedgekeurd door DNB

3 Het tegenpartij risico bedraagt € 1,0 miljard EAD, wat overeenkomt met € 304 miljoen RWA (2015: € 1,0 miljard EAD, € 373 miljoen RWA)

4 Dit betreft positie risico

De Volksbank heeft per 30 juni 2017 geen transacties die na de overeengekomen leveringsdatums nog niet zijn afgewikkeld. Daarom is er geen sprake van RWA voor settlementrisico.

Aangezien de Volksbank geen posities in commodity's houdt, bestaat er uit dien hoofde geen kapitaaleis. De totale netto positie in vreemde valuta lag op 30 juni 2017 lager dan de in de CRR vastgestelde drempel van 2% van het totale kapitaal, waardoor er geen sprake is van een kapitaaleis.

INDELING PORTEFEUILLE NAAR INTERNE RATINGKLASSE

De onderpanden van onze belangrijkste kredietportefeuille, d.w.z. de particuliere hypotheek, bevinden zich in Nederland. We hanteren voor het wegen van het kredietrisico in deze kredietportefeuille een intern ontwikkeld AIRB-model, PHIRM geheten. Dit ratingmodel geeft aan hoe groot de kans is dat een klant binnen één jaar in betalingsproblemen raakt en wat het verwachte verlies dan is voor de Volksbank.

De uitkomsten gebruiken we voor het vaststellen van de risicogewogen activa van de particuliere hypotheekportefeuille. Ze vormen de basis voor het berekenen van de IFRS-kredietvoorzieningen en dienen als input voor interne risicorapportages.

De volgende tabel geeft de verdeling van de particuliere hypotheekportefeuille naar kredietkwaliteitsklassen.

PD-risicoklassen particuliere hypotheekportefeuille per 30 juni 2017

Interne ratingklasse	Gemiddelde LGD	Gemiddelde PD	EAD in elke klasse	RWA in elke klasse (of bandbreedte)
NON-DEFAULT				
1	8,78%	0,07%	10.247	180
2	8,72%	0,21%	5.551	210
3	11,17%	0,31%	7.707	500
4	13,61%	0,45%	8.213	857
5	16,88%	0,70%	4.700	827
6	17,90%	1,02%	1.054	254
7	13,22%	1,25%	2.509	510
8	17,94%	1,70%	1.157	389
9	15,02%	3,24%	854	354
10	13,63%	6,77%	728	403
11	14,61%	13,32%	293	229
12	13,93%	22,83%	198	168
13	15,53%	43,08%	154	138
Default	18,66%	100,00%	317	323
Totaal			43.682	5.342

PD-risicoklassen particuliere hypotheekportefeuille per 31 december 2016

Interne ratingklasse	Gemiddelde LGD	Gemiddelde PD	EAD in elke klasse	RWA in elke klasse (of bandbreedte)
NON-DEFAULT				
1	8,80%	0,07%	9.933	175
2	8,81%	0,21%	5.299	202
3	11,45%	0,31%	6.763	450
4	13,79%	0,45%	7.687	813
5	17,72%	0,70%	5.363	990
6	18,72%	1,02%	1.153	290
7	13,22%	1,25%	3.040	618
8	18,37%	1,70%	1.214	417
9	15,41%	3,24%	944	400
10	14,07%	6,77%	842	479
11	15,49%	13,32%	338	277
12	14,52%	22,83%	253	220
13	15,71%	43,08%	210	183
Default	19,83%	100,00%	408	399
Totaal			43.447	5.913

De risicogewogen activa van de totale portefeuille zijn gedaald tot € 5,9 miljard per 30 juni 2017 (zonder een conservatisme-opslag in het model van 10%: € 5,3 miljard), ten opzichte van € 6,5 miljard ultimo 2016 (zonder een conservatisme-opslag in het model van 10%: € 5,9 miljard). Het gemiddelde risicogewogen van particuliere hypotheekportefeuille is gedaald van 15,0% ultimo 2016 tot 13,5% per 30 juni 2017. Deze risicogewogen is gedefinieerd als risicogewogen activa inclusief de conservatisme-opslag gedeeld door de totale hypotheekexposure in EAD.

De daling van de risicogewogen activa laat zich hoofdzakelijk verklaren door dalingen in de PD's en LGD's van de particuliere hypotheekportefeuille als gevolg van de verbeterde economische omstandigheden. De exposure in de PD-buckets met de laagste PD (1 – 4) steeg, terwijl verder alle exposures in de overige PD-buckets daalden. De buckets met de hoogste PD (9 – 13) gaven de hoogste relatieve daling te zien. Daarnaast was er een daling in de gemiddelde LGD voor elke PD-bucket.

Eigen vermogen

	Tier 1-kernkapitaal (CET1): instrumenten en reserves in miljoenen	Bedrag op verslagdatum	Bedragen onderworpen aan verordening (EU) nr. 575/2013
6	Tier 1-kernkapitaal (CET 1) vóór door de regelgeving voorgeschreven aanpassingen	3.398	--
28	Totale door de regelgeving voorgeschreven aanpassingen Tier 1-kernkapitaal (CET1)	-114	--
29	Tier 1-kernkapitaal (CET1)	3.284	--
36	Aanvullend Tier 1-kapitaal (AT1): vóór door de regelgeving voorgeschreven aanpassingen	--	--
43	Totale door de regelgeving voorgeschreven aanpassingen van het aanvullend Tier 1-kapitaal (AT1)	--	--
44	Aanvullend tier 1-kapitaal (AT1)	--	--
45	Tier 1-kapitaal (T1= CET1 + AT1)	3.284	--
51	Tier 2-kapitaal (T2): vóór door de regelgeving voorgeschreven aanpassingen	500	--
57	Totale door de regelgeving voorgeschreven aanpassingen van Tier 2-kapitaal (T2)	-4	--
58	Tier 2 kapitaal (T2)	496	--
59	Totaal kapitaal (TC = T1 + T2)	3.780	--
61	Tier 1-kernkapitaal (als een percentage van het totaal van de risicoposten)	32,6%	0,0%
62	Tier 1 (als een percentage van het totaal van de risicoposten)	32,6%	0,0%
63	Totaal kapitaal (als een percentage van het totaal van de risicoposten)	37,6%	0,0%

Gewone openbaarmaking van de leverage ratio

		Exposures voor de berekening van de CRR leverage ratio	
		30 Juni 2017	31 December 2016
KAPITAAL EN TOTALE EXPOSURE MAATSTAF			
20	Tier 1-kapitaal	3.284	3.164
21	Maatstaf voor de totale risico exposure voor de berekening van de hefboomratio (som van de lijnen 3, 11, 16, 19, EU-19a en EU-19b)	60.207	60.331
Leverage ratio			
22	Leverage ratio	5,5%	5,2%
Gemaakte keuze betreffende de overgangsregelingen en bedrag van de niet in aanmerking genomen fiduciaire posten			
EU-23	Gemaakte keuze betreffende de overgangsregelingen voor de definitie van de kapitaalmaatstaf	Overgangs-regeling	Overgangs-regeling

Algemene informatie

Over de Volksbank

ALGEMEEN

De Volksbank N.V. (de Volksbank) is een financiële dienstverlener op het gebied van bankieren die zich nadrukkelijk richt op de Nederlandse retailmarkt, inclusief het midden- en kleinbedrijf. De Volksbank voert meerdere merken en heeft een centrale backoffice en IT-organisatie. Het productaanbod bestaat uit drie kernproductgroepen: betalen, hypotheek en sparen. De Volksbank heeft een balanstotaal van € 61 miljard en 3.288 interne werknemers (fte's) en is daarmee een belangrijke speler op de Nederlandse markt. Het hoofdkantoor van de Volksbank is gevestigd in Utrecht.

MISSIE EN AMBITIE

De missie van de Volksbank is 'bankieren met de menselijke maat'. Om deze missie waar te maken hebben we een ambitie geformuleerd vanuit het principe van 'gedeelde waarde'. Gedeelde waarde richt zich op zowel maatschappelijke en economische als financiële en niet-financiële aspecten. Onze ambitie is om deze gedeelde waarde te optimaliseren door het leveren van nut voor klanten, het nemen van verantwoordelijkheid voor de maatschappij, het zorgen voor zingeving voor medewerkers en het behalen van rendement voor de aandeelhouder.

ONZE MERKEN

'De gemiddelde klant' bestaat niet. Iedereen heeft andere wensen, behoeften en voorkeuren. Wij willen onze klanten van dienst zijn op een manier die bij hen past. Daarom hebben wij niet gekozen voor een merk voor alle klanten, maar voor verschillende merken die ieder hun klanten bedienen op een manier die het beste bij hen past. Met elk hun eigen werkwijze, uitstraling, mentaliteit en producten, van sparen en beleggen tot verzekeren.

ASN BANK

ASN Bank is in Nederland al 50 jaar een van de toonaangevende banken in duurzaam bankieren. Geld wordt geïnvesteerd in projecten en bedrijven die rekening houden met mens, dier en milieu. ASN Bank wil laten zien dat duurzaam bankieren prima samen kan gaan met marktconforme resultaten. www.asnbank.nl

Producten: betalen, sparen, lenen, beleggen en vermogensbeheer.

BLG WONEN

BLG Wonen is een financiële dienstverlener die ervoor wil zorgen dat klanten zo comfortabel mogelijk wonen. Als u zorgeloos woont, voelt u zich thuis. Nu en in de toekomst. Dit realiseert BLG Wonen door woonwensen van klanten te vervullen met heldere diensten en deskundig, persoonlijk advies via de beste onafhankelijke adviseurs. www.blg.nl

Producten: hypotheek, sparen, verzekeren en beleggen.

REGIOBANK

RegioBank is de regionale bankformule van SNS Bank waarbij ongeveer 530 zelfstandig adviseurs zijn aangesloten. RegioBank is de bank in de buurt, zonder poespas en gedoe. Met veel persoonlijke aandacht, gevoel voor service en een uitgebreid assortiment aan bankproducten, alles onder één dak. www.regiobank.nl

Producten: betalen, sparen, lenen, beleggen en hypotheek.

SNS

SNS is in 1817 opgericht om de financiële zelfredzaamheid van mensen te bevorderen. Deze opdracht en uitdaging zijn vandaag de dag nog even relevant als destijds. Als brede, toegankelijke bank voor consumenten en de kleinzakelijke markt laten we klanten zelf kiezen hoe ze hun geldzaken regelen: via de website, telefonisch, met een adviseur aan huis, bij een van onze bijna 200 SNS Winkels of via het mobiele kanaal. www.snsbank.nl

Producten: betalen, sparen, hypotheek, verzekeren, lenen, beleggen en banksparen.

Disclaimer

Dit tussentijd financieel verslag bevat uitsluitend feitelijke informatie en dient niet te worden opgevat als een opinie of aanbeveling met betrekking tot de koop of verkoop van effecten die zijn uitgegeven door de Volksbank. Dit tussentijds financieel verslag bevat geen waardeoordeel of voorspelling met betrekking tot de financiële resultaten van de Volksbank N.V.